

FEMİNİZM: GELENEKSEL ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNE ALTERNATİF YAKLAŞIMLAR DEMETİ

Muhittin ATAMAN*

ÖZET

Bu çalışmada, feminizm kavramının anlamı ve kısa tarihçesinin ele alınmasının ardından feminist yaklaşımların uluslararası ilişkiler disiplini ve teorileri içindeki yeri değerlendirilecektir. Bu çerçevede ikinci bölümde öncelikle, feminist yaklaşımların uluslararası ilişkiler alanında ortaya çıkmaya başladığı dönem ve bunun nedenleri açıklanmaya çalışılacaktır. Akabinde, feminist yaklaşımların bir bütün olarak uluslararası ilişkiler teorilerine ve temel kavramlarına eleştirel bakışı üzerinde durulacaktır. Çalışmanın üçüncü bölümünde, farklı akademik geleneklerden esinlenen feminist grupların (liberal, geleneksel Marksist, sosyalist, radikal, postmodern, amprisist ve duruş feminist yaklaşımlar gibi) vurguladıkları alanlar ve yoğunlaştıkları konular itibariyle uluslararası ilişkiler konusunda geliştirdikleri farklı söylemler açıklanacaktır. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise, farklı feminist yaklaşımların uluslararası ilişkiler disiplininin bazı temel konuları ve alt disiplinleri (uluslararası güvenlik ve çatışma, savaş ve barış; uluslararası ekonomi politik; ve uluslararası hukuk ve insan hakları) konularında hakim uluslararası ilişkiler teorilerine getirdikleri eleştiriler ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Feminizm, Feminist yaklaşımlar, Eleştirel teori, Uluslararası hukuk, Uluslararası ekonomi-politik, İnsan hakları.

FEMINISM: THE ALTERNATIVE APPROACHES TO TRADITIONAL INTERNATIONAL RELATIONS THEORIES

ABSTRACT

This study evaluates the meaning of feminism, its brief history and the place of feminist approaches in international relations. In this context, the second section elaborates the emergence of feminism in the field of international relations and its impact on the discipline. Then, the study offers to analyse the critical perspective of the whole feminist approaches towards basic theories with regard to the concepts of international relations. In the

third part of the study, various discourses of different feminist approaches (such as liberal, classical marxist, socialist, radical, postmodern, empiricist, and standpoint feminisms) on international relations are examined. In the last part, the views and the critics of various feminist approaches towards basic subjects and sub-disciplines such as international security international political economy, international law and human rights of mainstream international relations are examined.

Key words: Feminism, Feminist approaches, Critical theory, International law, International economy-politics, Human rights.

GİRİŞ

Feminizm,¹ erkeklere tanınan toplumsal, ekonomik ve siyasal hakların tamamının kadınlara da verilmesini savunan ve kadının toplum içindeki rolünü genişletmek isteyen bir doktrindir (Michel, 1984: 17). Başka bir ifadeyle feminizm, “cinsiyeti (*gender*)² önemli ve temel analiz birimi olarak gören faaliyetler, teoriler, varsayımlar, felsefeler ve yaklaşımlar demeti” (Zalewski, 1995: 341) olarak tanımlanabilen, disiplinler-arası bir akademik biliş tarzıdır (Finger ve Rosner, 2001). Farklı görüşleri savunan feminist gruplar ve bunların ortaya attıkları farklı yaklaşımlar olmasına rağmen, tüm feministlerin ortak hedefi kadınların durumunu iyileştirmeyi amaçlayan bir mücadele sürdürmektir (Jaggar, 1988: 5-8). Feministlere göre, iktidar sahiplerinin erkekler olması dolayısıyla dünyadaki tarih, iktisat ve siyaset bilimleri kadınların değişim ve gelişimlerini görmezden gelmektedir. Kadınların toplum ve devlet içindeki rolleri hep yedekte kalmaktır. Ancak erkeklerin bulunmadığı durumlarda kadınların istihdamı söz konusudur. Kısacası, hem kamusal hem de özel alan ile ilgili bir kavram olan feminizm, iktisadi, hukuki, siyasi ve toplumsal araçlar ve düzenlemeler yoluyla kadınların dışlanmışlık ve ezilmişliği kavramlarını temel alan bir doktrindir (David, 2000: 102).

Tarihin daha önceki dönemlerinde kimi zaman insan olarak bile kabul edilmeyen kadınlar ilk defa 17. yüzyıl İngiltere’inde seslerini yükseltmeye başlamışlardır (Mitchel, 1984: 25-33). Feminizm üzerine yazılmış en önemli ilk eser, Mary Wollstonecraft’ın 18. yüzyılda yazdığı ve kadınların eğitim, hukuk ve siyaset alanlarında erkeklerle aynı haklara sahip olduğunu iddia ettiği *Kadın Haklarının Savunusu (Vindication of the Rights of Woman)* adlı kitabıdır (Walters, 1984). Kadınlar, kitlesel, organize ve kurumsal anlamda ise ilk defa devrim niteliğindeki iktisadi ve siyasi dönüşümlerin yaşandığı bir dönemde (19. yüzyılda)

ortaya çıkmış ve haklarını savunmaya başlamışlardır. Söz konusu dönemde özellikle Avrupalı kadınlar toplumsal ve siyasi hareketlere katılarak seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Çünkü Sanayi Devrimi, endüstriyel kapitalizm ve devletlerin siyasi düzenlerinin temsili demokrasiye geçmesi ile birlikte, Avrupalı kadınların durumu ve konumu derinden sarsılmış, özellikle ailenin ekonomik ve siyasi öneminin azalmış olması, feministlerin seslerini daha da yükseltmelerini gerektiren bir ortam doğurmuştur (Jaggar, 1988: 3). Bu gelişmelerle birlikte, kadınların ekonomik ve siyasi bir “sorun” haline gelmesi üzerine, kurumsal feminizm bu sorunu çözmeye yönelik cevaplar arayan bir hareket ve akademik disiplin olarak ortaya çıkmıştır.

19. yüzyılda, Avrupa’da değişimin ideolojisi olan sosyalizm ve komünizm ile feminizm arasında kuramsal ittifaklar oluşturulmuştur. Bu dönemden itibaren sosyalist devrim hareketleri ile kadınların kurtuluşu arasında sıkı bir ilişki kurulmuştur. Bundan dolayı, feministler genellikle sol bir ideolojiden beslenmektedirler. Çünkü kadınların kurtuluşunun “bir toplumsal devrim sorunu” olduğunu iddia eden feministlere göre, kadınların olumsuz durumda olmalarının asıl nedeni aile, özel mülkiyet ve devlet gibi, sol ideolojinin hedef tahtasındaki kurumlardır (Reed, 1985: 93-94). Feminist hareketin güçlenmesiyle birlikte, kadınlar toplumsal, dini ve akademik ortamlarda varlıklarını hissettirmeye başlamışlardır. Peş peşe dernekler kurulmuş ve dergiler yayımlanmaya başlanmıştır.

Sömürgeleşme sürecinin yoğunlaşması ve emperyalizme dönüşmesi ile birlikte feminizm hareketi de uluslararası bir boyut kazanmak için mücadeleye girişmiştir. Farklı ülkelerden kadınların, uluslararası bir platformda işbirliği, dayanışma ve ortak mücadelelerine birlik içinde devam etmelerini sağlamak için 1880’lerde Uluslararası Kadınlar Konseyi (*International Council of Women*) kurulmuştur. 1888 yılında Washington’daki kuruluş toplantısında, Amerikalı ve Avrupalı kadınlar bu uluslararası örgütün amaçlarını ve ilkelerini belirlemişlerdir (Michel, 1984: 109-110). 1899 yılında yapılan ikinci toplantıya farklı ülkelerden 5 bin delege katılmıştır. Konsey, aynı yıl Barış ve Uluslararası İlişkiler (*Peace and International Relations*) adlı bir komite kurarak uluslararası politikada etkili bir aktör olmayı hedefleri arasına koymuştur (Michel, 1984: 116).

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Amerikalı kadınların girişimi ve daha sonra pek çok ülkeden kadının da katılımıyla 1915 yılında Kadınların Barış Partisi kurulmuştur (Zalewski, 1995: 349). Avrupalı devletlerden gelen, bu örgüte mensup Alman, İngiliz ve İtalyan

kadınların katılımıyla Lahey’de düzenlenen Uluslararası Kadın Konferansı’nda “erkeklerin yürüttüğü” savaş lanetlenmiş ve tüm kadınlar birbirlerini “kız kardeş” gibi görerek, birbirlerine yardımlaşma, sevgi ve barış vaadinde bulunmuşlardır (Blanchard, 2003: 1301). Katılımcılar, bütün dünya kadınları adına, savaşan devletleri barış yapmaya çağırıştır (Michel, 1984: 116). Kadınlar aynı yıllarda Milletler Cemiyeti’nin kuruluş çalışmalarına da aktif olarak katılmışlardır. Feminist kadınların çabaları sonucu Milletler Cemiyeti Sözleşmesi’ne “eşit işe eşit ücret” ilkesi konulmuştur. Fransız feminist Avril de Saint-Croix, dünyanın bütün kadın hükümet-dışı uluslararası örgütleri (NGO’ları) adına Milletler Cemiyeti’nde temsilcilik yapmıştır (Michel, 1984: 116).

Birinci Dünya Savaşı’ndan hemen sonra pek çok Batı ülkesinde seçme ve seçilme hakkı elde eden kadınlar, 20. yüzyıl boyunca kültürel ve felsefi görüşler oluşturarak uluslararası politikanın önemli bir baskı grubu ve aktörü olmuşlardır. Çünkü anneliğin mistik boyutu ve kadınlığın safiyeti gibi, kadınların “üstün özellikleri”ne vurgu yapan cinsel romantizm (*sexual romanticism*), yerini kadınların erkeklerden farklı olmadığı; dolayısıyla da kadınların ezilmesinin hiçbir rasyonel tarafının bulunmadığını savunan cinsel rasyonalizm (*sexual rationalism*) akımına bırakmıştır (Jaggar, 1988: 5). Modern feminizm, kadın erkek ilişkilerinde yalnızca erkeğin yaptıklarının kadınlar tarafından değil, aynı zamanda kadınların yaptıklarının da erkekler tarafından yapılabilmesi anlamına gelen “karşılıklılık ilkesi”nin geçerli kılınmasını talep etmektedir (Delmar, 1984: 153). Bu dönüşümden sonra ise akademik feminizm güçlenmeye başlamıştır.

1960’lı yıllardan itibaren, dünyadaki siyasi gelişmelere paralel olarak feminizmde de kavramsal ve teorik bir genişleme dalgasına tanık olunmuş; feminist hareketler daha öncekilerden oldukça farklı bir boyut kazanmıştır. Öncelikle, bütün kadınlar arasında dayanışma ve destek ilişkisi üzerine kurulan kız kardeşlik, birleştirici bir ideoloji olarak öne sürülmüştür (Mitchel ve Oakley, 1984: 11-12). Ayrıca siyahların, Üçüncü Dünya’nın, homoseksüellerin ve baskı altında, mağdur veya mahrum olan diğer kesimlerin özgürlük mücadelelerinin revaçta olduğu yıllarda, feministler de kadın kurtuluş ve özgürlük hareketlerini anlam ve kapsam açısından genişleterek arttırmışlardır (Jaggar, 1988: 5). Ancak, öncekiler gibi bu feminist hareketler de, genellikle “baskı” ve “özgürlük” kavramlarına daha çok vurgu yapan sol hareketlerin bir parçası olarak sunulmuşlardır.

Feministler, ideoloji ve bilim alanında mevcut siyasi ve ekonomik disiplinlerin ve ideolojilerin temel varsayımlarını sorgulamaya başlamışlar (Mitchel ve Oakley, 1984: 21) ve pek çok alanda önemli katkılarda bulunmuşlardır. Tarih, iktisat, sanat, sosyoloji, antropoloji, siyaset, uluslararası politika, edebiyat ve dilbilim dallarında feminist araştırmalar hızla yaygınlaşmıştır (Davidoff, 2002; Cherniavsky, 2000). Bu bilimlerin temel postulatlarının kadınlar aleyhine önyargılarla dolu olduğunu ve feminist bakış açısıyla bilimin özgürleştirileceğini iddia eden feminizm (Tavares, 2000: 104-105), tüm akademik disiplinlerin eleştirel bir yaklaşımla tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini savunmuştur. Kendi yaynevlerini de kuran Batılı akademisyen feministler, *Signs*, *Feminist Studies* ve *Women's Studies* gibi etkin dergiler yayınlamaya başlamışlardır. Bunun sonucu olarak da, 20. yüzyılın ikinci yarısında ABD'nin hemen her üniversitesinde "Kadın Çalışmaları" bölümü açılmıştır (Friedman, 2001: 504-509; Michel, 1984: 139). ABD'de okullarda okutulan ders kitapları bile feministlerin talepleri doğrultusunda yeniden yazılmıştır.

Kadın hareketlerinin ve feminizmin gelişiminin kısaca gözden geçirildiği bu genel girişten sonra, öncelikle feminist yaklaşımların uluslararası ilişkiler disiplinine genel anlamda nasıl yaklaştıkları ele alınacaktır. İkinci olarak, farklı feminist anlayışların uluslararası ilişkiler disiplini ve temel kavramları konusundaki görüşleri incelenecektir. Üçüncü olarak ise, feminist yaklaşımların uluslararası ilişkiler alanının bazı temel alt disiplinleri konusundaki alternatif bakış açıları tartışıldıktan sonra, makale kısa bir değerlendirme ile noktalanacaktır.

FEMİNİZM VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Feminist yaklaşımların uluslararası ilişkiler disiplini ile ilişkileri iki bölümde ele alınacaktır. Öncelikle, feminist yaklaşımların uluslararası ilişkiler alanında ortaya çıkmaya başladığı dönem ve bunun nedenleri üzerinde durulacaktır. Alt bölümde ise, feminist yaklaşımların bir bütün olarak uluslararası ilişkiler teorilerine ve temel kavramlarına eleştirel bakışı üzerinde durulacaktır.

Feminizmin Uluslararası İlişkiler Alanına Girişi

Uluslararası ilişkiler disiplini, uzun yıllar boyunca sadece erkeklerin hakim olduğu bir çalışma alanı olarak kalmıştır. Erkekler, hem akademik çalışmalarda hem de uygulamaya yönelik alanlarda ulusal politikalarda olduklarından çok daha fazlasıyla dünya politikasının

başlıca belirleyicisi olmuşlardır. Önde gelen feministlerden J. Ann Tickner'e göre, hem uluslararası ilişkilerde hem de uluslararası politikada "prens"lerin sayısı oldukça azken, "prens"lerin sayıları bir hayli fazladır. Örneğin, uluslararası ilişkiler disiplininin esaslarını belirleyen en önemli çalışmalardan biri olarak kabul edilen Makyavelli'nin *Prens* adlı çalışması, devletin ve "prenslerinin" dış politikada başarılı olmaları için ne yapmaları gerektiğini açıklamaktadır. Tickner'e göre, uyuşmazlıkların çözümünde kullanılan tek araç olarak kabul edilen "güç" de, Hobbes'un anarşik dünyasında yine bir *prens* olan "Leviathan" tarafından kullanılmaktadır (Tickner, 1999: 44).

1980'lerin ikinci yarısından itibaren, sosyal bilimlerin nispeten yeni disiplinlerinden biri olan uluslararası ilişkiler alanında feminist anlayışın gelişmeye başladığı görülür. Bunun en önemli göstergelerinden biri *Foreign Affairs*, *Millennium*, *International Organization* ve *SAIS Review* gibi hakim/ana-akım uluslararası ilişkiler dergilerinde konuyla ilgili makalelerin sayısındaki artıştır (Thorburn, 2000: 1). Eş zamanlı olarak, cinsiyet ve uluslararası ilişkiler konusunda akademik derleme kitaplar ve inceleme yazıları yayımlanmaya,³ akademik toplantılar (seminer, panel ve sempozyumlar gibi) düzenlenmeye⁴ ve 1990'larda uluslararası ilişkiler teorisi üzerine yazılan kitapların⁵ pek çoğunda feminizm üzerine bölümler ilave edilmeye başlanmıştır. Feminist uluslararası ilişkiler yaklaşımı, kısa bir süre içinde pek çok düzeyde söz konusu disiplininin bir parçası olmuştur. Feminist yaklaşım, uluslararası ilişkiler disiplininin temel teorilerini yeniden değerlendirerek, bu alanda alternatif yaklaşımlar ve kavramsallaştırmalar ileri sürerek ve feminizmi söz konusu disiplinin genel söylemine ilave ederek, uluslararası ilişkiler alanının bir alt disiplini olma sürecine girmiştir (Thorburn, 2000: 2).

Oldukça farklı teori ve uygulamalardan oluşan ve geniş bir yelpazede ileri sürülen feminist yaklaşımlar, uluslararası ilişkiler teorilerinin, yapılarının ve faaliyetlerinin cinsiyet boyutlarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşımlar, uluslararası ilişkiler teorilerini epistemolojik olarak sorgulamak ve böylece kadın faktörünü dış politika ve uluslararası politikadaki yerlerine taşımayı ve oturtmayı hedeflemektedir. Diana Thorburn, feminizmin uluslararası ilişkiler alanında iddialı bir başlangıç yapmasının tarihsel bazı nedenlerini şu şekilde sıralamaktadır (Thorburn, 2000: 3-4):

Birincisi, özellikle son on yılda hem akademik hayatta hem de kadın ve kalkınma alanında uluslararası feminist hareket çok daha fazla kurumsallaşmıştır. Kadınların

üniversitelerdeki sayıları giderek artmaktadır. Örneğin, 1980'lerin sonu itibariyle, ABD'de doktora programı olan 37 siyaset bilimi bölümünde çalışan profesörlerin sadece %4'ü, doçentlerin %10'u ve yardımcı doçentlerin ise %25'ni kadınlar oluşturmaktaydı (Chilcote, 1994: 28). Kadınlar Birleşmiş Milletler (BM) örgütünün barışı koruma faaliyetlerine daha çok katılmaya başlamışlardır (Kegley ve Wittkopf, 1997: 310; Blanchard, 2003: 1302). 1975-1985 arasında "Kadınların On Yılı" olarak ilan eden BM, üç kadın konferansı (1975 Mexico City, 1980 Kopenhag ve 1985 Nairobi) düzenlemiş ve her bir konferanstan sonra kadın haklarıyla ilgili birer belge ortaya çıkarılmıştır (Zinsser, 2002: 140-144). BM'nin kadın hakları konusunda duyarlılığın artmasını sağlayan bu girişimi, dünyanın pek çok yerinde devletlerin demokratikleşmesine yardımcı olan binlerce kadın örgütünün kurulmasına vesile olmuştur (Jaquette, 2001: 112). Söz konusu dönemde bunlara paralel olarak başka gelişmeler de gerçekleşmiştir: Örneğin, 1985 yılında Kanada'da Kadınların Uluslararası Barış Konferansı düzenlenmiştir (Blanchard, 2003: 1302). Özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinde faaliyet gösteren Kalkınma Hareketi'nde Kadınlar (*Women in Development Movement*) Örgütü, Cinsiyet ve Kalkınma (*Gender and Development*) olarak hem adını hem de işlevlerini değiştirmiştir. Bu hareket, küresel ekonomik ve siyasal süreçlerin cinsiyete göre şekillendiğini iddia ederek, kadınları bu konuda bilgilendirmeyi amaçlamıştır (Thorburn, 2000: 4).

İkincisi, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası politikanın temel belirleyicisi olan kavramlar, sorunlar ve öncelikler değişmiştir. Doğu-Batı ayrımına dayanan askeri ve ideolojik sınırların ortadan kalkması, güvenlik konularının yanı sıra, farklı uluslararası ilişkiler sorunlarının ve yaklaşımlarının ortaya çıkmasına ve irdelenmesine neden olmuştur. Cinsiyet, çevre, uyuşturucu ticareti, ekonomik küreselleşme, nüfus sorunları ve etnisite gibi faktörleri ön plana çıkaran, uluslararası ilişkilerdeki "üçüncü tartışma"⁶ olarak adlandırılan ve söz konusu disiplin içinde kuramsal açıdan çoğulcu bir dönem başlatan bu yeni eğilimin bir unsuru olarak feminizm de tartışılmıştır.⁷ Diğer bir deyişle, 1980'li yıllarda uluslararası ilişkiler teorileri konusunda başlayan tartışmalarla birlikte, feminizm de ortaya atılan alternatif yaklaşımlardan biri olmuş (Tickner, 1999: 45) ve uluslararası ilişkiler disiplininin hakim ve yaygın (*mainstream*) teorileri tarafından ciddi bir "alternatif uluslararası ilişkiler yaklaşımı" olarak kabul görmeye başlamıştır (Hopmann, 2003: 97).

Üçüncüsü, Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası ilişkiler konularında meydana gelen değişim sonucunda ön plana çıkan insan hakları, çevre, göç ve demokratikleşme sorunları, uluslararası ilişkiler disiplininin genişlemesine neden olmuştur. Kadın sorunları da, işte bu

genişlemenin bir parçası olarak doğmuştur (Dryzek, 1990: 48-49). İç politika-dış politika ayrımının giderek anlamsız olduğu bir dönemin başlamasıyla birlikte, sadece kadınları ilgilendiren konular (aile içi şiddet ve zorla evlilik gibi) uluslararası ilişkiler disiplini içinde tartışılmaya başlanmıştır. Böylece, hem uluslararası ilişkilerin kapsamının genişlemesi, hem de kadın hareketlerinin yeni sorunlarla uğraşması iki alanı birbirine yakınlaştırmıştır.

Dördüncüsü, feminist uluslararası ilişkiler yaklaşımının gelişmesi bir doğal ilerleme ve gelişme seyri ile ilgilidir. Uluslararası ilişkiler disiplininin dayandığı diğer sosyal bilimler daha önceki dönemlerde feminizm tarafından sorgulanmış olduklarından, feminizmin uluslararası ilişkilerin bir parçası haline gelmesi bir anlamda sosyal bilimlerin son kalesinin de fethedilmesi anlamına gelir. Erkeklerin ve erkek anlayışının en egemen olduğu disiplin olmasından dolayı, uluslararası ilişkilerde feminist bir yaklaşımın gelişmesi gecikmiştir. Örneğin, uluslararası ilişkilerin en temel aktörü olan devletin oluşumuna kadınların hiçbir katkılarının olmaması ve dolayısıyla bu kurumun patriarkal bir yapıda olması, kadınların bu alandaki ikincil konumlarını göstermektedir. Ancak, kadınların son zamanlarda sosyal bilimlerin hemen her alanında söz sahibi olmaya başlamalarıyla birlikte uluslararası politikadaki etkileri de artmıştır.

Beşincisi, daha önceki gelişmelerin bir sonucu olarak uluslararası platformlardaki “kadın siyasal aktörlerin” sayısının artması, uluslararası ilişkilerdeki feminist yaklaşımların yoğunlaşmasını sağlamıştır. Kadınların toplumsal, ekonomik ve siyasal rolleri yeniden tanımlanır ve kadınlar hem özel hem de kamusal alanlarda daha çok varlık gösterirken, uluslararası platformlarda da aktör olarak varlıklarını hissettirmeleri kaçınılmazdı (Blanchard, 2003: 1302). Uluslararası ilişkilerdeki erkek hakimiyeti devam etmesine rağmen, feminist yaklaşımlar dolayısıyla disiplinin genel söyleminde ve ilkelerinde değişimler başlamıştır. Ancak, kadınların bürokraside ve özellikle dış politikadaki temsil oranları hala oldukça düşük düzeydedir. Örneğin, dünyadaki kadın bakanların oranı 1987 yılında %3,4 iken bu oran 1996 yılında iki katına çıkarak 6,8 olmuştur (Thorburn, 2000: 4).

Son olarak, kadınların uluslararası ilişkilerin diğer platformlarındaki yükselişleri feminist yaklaşımların güçlenmesini sağlamıştır. Uluslararası hükümet-dışı örgütlerin etkinliklerinin artmasına paralel olarak, uluslararası kadın örgütlerinin ve uluslararası feminist grupların da çevre, mülteciler ve insan hakları gibi “yeni uluslararası ilişkilerin” konularındaki faaliyetleri artmıştır. Global düzeyde seferber olabilmeleri ise, etkin bir

uluslararası aktör olmalarını sağlamıştır. 1995 yılında BM'nin Pekin'de düzenlediği Dünya Kadınlar Konferansı'na alternatif olarak yapılan toplantılar ve diğer faaliyetler, kadınların uluslararası politikadaki değişen ve büyüyen rollerine bir örnek olmuştur. Artan küreselleşme döneminde, kadınların kurduğu uluslararası NGO'ların ve BM gibi devlet dışı aktörlerin oluşturduğu ulus-aşırı feminist hareketler ve küresel kadın hareketleri, cinsiyet kavramını hakim paradigmanın ve düşünce yapısının bir parçası (*gender mainstreaming*) yapmıştır. Devlet yapılarını, bürokrasileri ve siyasal kurumları, kadınlara eşit fırsatlar sunan ve onlara, erkeklerle eşit derecede ve miktarda yer veren yapılara dönüştürmüştür (True ve Mintrom, 2001).

Feminizm ve Uluslararası İlişkiler Teorileri

Feminist uluslararası ilişkiler söylemi iki genel düzeyde yoğunlaşmaktadır. Birincisi, uluslararası ilişkiler teorileri açısından ele alınmalıdır. Amaç, kavramsal olarak cinsiyetin dünyayı görmemizde, düşünmemizde ve bilmemizdeki etkisini incelemektir. İkincisi ise dış politika düzeylerinde yer almalarıdır. Burada önemli olan kadınların, dünya politikasını oluşturan kurum, süreç ve faaliyetlerdeki varlığını ortaya çıkarmaktır (Peterson ve Runyan, 1994). Feminist akademisyenlere göre, uluslararası ilişkiler alanında bir erkek-kadın ikilemi oluşturularak kadın "ötekileştirilmiş", temel teorik kavramlar erkekler tarafından geliştirilmiş ve tanımlanmıştır (Tickner, 1999: 45). Feminizm ve cinsiyet eksenli yaklaşımlar birer fantezi olarak değil, dikkate alınması gereken teorik yaklaşımlar olarak değerlendirilmelidir. Çünkü cinsiyet, hem toplum hem de kimlik kavramının oluşumunda ve işlevlerinde önemli bir yer tutmaktadır (Sinclair, 1998).

Uluslararası ilişkiler teorilerinin üzerine inşa edildiği ana kavramlar, kadının olmadığı bir bağlamda ve cinsiyet temelinde geliştirilmiştir. Feminist yaklaşımlara göre, uluslararası politikadaki güç ilişkileri ve savaş, kadın ve erkek arasındaki ilişkiler cinsiyet anlamında meşrulaştırılmış ve açıklanmıştır (Thorburn, 2000: 5). Geleneksel uluslararası ilişkiler anlayışında genel kabul gören bireysel, ulusal ve uluslararası sistem analiz düzeyleri ve birimleri yanında feministler, kadın (*women*) ve cinsiyet (*sex*) ile birlikte "cinsiyeti (*gender*)" de ırk, etnisite ve sınıf gibi farklılığın belirleyicilerinden olan bir analiz birimi olarak sunmaktadırlar (Hawkesworth, 1997; Peterson ve Runyan, 1991; Locher ve Prügl, 2001; Lilburn, 2000). Çünkü, disiplinin hakim teorisi olan realizm ve onun geliştirilmiş biçimi olan neo-realizme göre, uluslararası sistem "içinde çocukların hiç doğmadığı ve kimsenin

ölmediği” (Tickner, 1999: 46), sadece devletlerden oluşan bir dünyadır. Dolayısıyla neo-realizm, devletin iç yapısı ve dinamikleri ile ilgilenmez; sadece devletlerarası ilişkileri konu alır (Arı, 2002: 164). Toplumsal ilişkiler üzerinde yoğunlaşan açıklamalar neo-realistler tarafından indirgemeci olarak kabul edilmekte ve reddedilmektedir (Waltz, 1979). Feministlere göre, ulus-devletlerin uluslararası sistemdeki davranışlarının kapsamlı bir şekilde açıklanabilmesi için, cinsiyet kavramının bir analiz birimi (analitik bir birim) olarak ele alınması gerekmektedir (Tickner, 1999: 46); çünkü “birey (ve kadınlar) uluslararası”dır ve uluslararası politikayı etkileyerek şekillendirmektedir (Mingst, 1999: 157).

Feminist anlayışa göre “devlet”, kadınları tahakküm altına almayı mümkün kılmaktadır (Dryzek, 1990: 16). Bu görüşe göre emperyalizm,⁸ ulus-devlet, ülkesellik, uluslararası sistem, rekabet, şiddet ve güç kavramları ataerkil ve androsentrik (erkek merkezli) olarak yapılandırılmıştır (Tessler ve Warriner, 1997: 251; Kegley ve Wittkopf, 1995: 354). Bir bütün olarak görülmemesi gereken devlet (Lilburn, 2000: 107), erkek hakimiyetini kurumsallaştırmış, erkek-baskın ve cinsiyet temelinde kurulmuştur.

Bunun meşrulaştırılması ise özel ve kamusal alan diye iki alanın belirlenmesi ile mümkün olmuştur. Uluslararası ilişkiler teorileri de genellikle bu ikili ayrıma göre şekillendirilmiştir (Peterson, 2000: 11-12). Aslında kadın, hem özel alanda (koca egemenliği) hem de kamusal alanda (devlet ataerkilliği) erkeklerden daha alt düzeyde bir statüye sahiptir. Ancak, feministlere göre bu ayrımla kadınların siyasetten, özellikle de uluslararası politikadan uzak tutulması amaçlanmıştır (Peterson, 2000: 25). Dolayısıyla cinsiyet kavramı, uluslararası ilişkilerin yapılanmasının ve etkinliğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Uluslararası ilişkiler disiplini, genellikle feminist yaklaşımları görmezden gelmektedir; çünkü feminizm, kadın ve erkek arasındaki geleneksel eşitsiz güç dağılımına karşı koyan bir protest siyaseti öngörmektedir (Whitworth, 1994: 2). Fakat bu temel eleştiriye rağmen, feministlerin bir devlet kuramı geliştirdikleri söylenemez (Chilcote, 1994: 162).

Feminizm, uluslararası ilişkiler disiplininde genel kabul gören teorileri eleştirmekte ve bütün bu teorilerin erkek-merkezli (*androcentric*) varsayımlar ve kavramsallaştırmalarla kurulduğunu iddia etmektedir. Bundan dolayı da genel anlamıyla eleştirel bir yaklaşım olarak bilinmektedir (Thorburn, 2000: 7). Örneğin, yukarıda da değinildiği gibi, uluslararası ilişkiler disiplininin hakim paradigması olarak kabul edilen realist anlayışa oldukça karşıt bir tavır sergilemektedir. Feministler, realizmin erkek-baskın bir anlayış olduğunu, doğal ve evrensel

olmadığını iddia etmektedirler (Kegley ve Wittkopf, 1995: 354). Feministlere göre Hobbes'un ve Morgenthau'nun, "kötü" olan ve "insanı insanın kurdu" yapan "insan doğası", aslında sadece "erkek doğası"dır (Tickner, 1999: 46). Feminist teorisyenler için bu varsayımlar, hakim uluslararası ilişkilerin büyük efsaneleri, hayali gerçekleri ve mitleridir; çünkü en azından teorinin üzerine inşa edildiği insan doğası sabit ve evrensel değil, çok boyutlu ve değişebilir bir kavramdır (Peterson, 2000: 21).

Feminist eleştirilere göre, kadını "öteki, yabancı ve çılgın" olarak kabul eden siyasi realizm, gerçeklerin alternatif boyutlarını görememektedir, kavramlarının ve uygulanmasının darlığından dolayı da disiplinin en önemli teorisi olarak kabul edilmemesi gerekir (Peterson ve Runyan, 1991: 67-69). Buna bağlı olarak enstrümantal rasyonalizm de erkek-tanımlı ve anti-demokratik bir kavramdır (Dryzek, 1990: 5). Siyasi realizm ve enstrümantal rasyonalizmin kadınları sıfır toplamlı bir oyuna (*zero-sum-game*) ve yarışmaya teşvik ederek, feminist mücadeleyi bir çıkmaza sevk ettiklerini ileri süren feminist teorisyenler, bunun bir "erkek oyunu" olduğunu iddia etmektedirler. Çünkü onlara göre, "oyunun kurallarını koyan, katılım koşullarını belirleyen, oyuncularını eğiten, hakemlik yapan, oyunu başlatan ve kazananları belirleyen sadece erkekler" veya "erkekçi"lerdir (Tickner, 1999: 45; Peterson ve Runyan, 1991: 89).

Feminist uluslararası ilişkiler yaklaşımları, bir taraftan neo-realizmin "anarşik" gördüğü uluslararası sistemin aslında anarşik bir yapıda olmadığını; diğer taraftan ise, neo-realistlerin "hiyerarşik" olarak gördüğü "yüksek politika (*high politics*) – alçak politika (*low politics*)" ayrımının da gerçekçi olmadığını iddia etmektedirler (Arı, 2002: 167). Ulusal güvenlik sorunları, ekonomik, mali, ticari, çevresel, göç, kadın, çocuk, sosyal ve kültürel sorunlar(ın)dan daha çok önemli değildir. Kadınların bütün ekonomik, dini, siyasi ve askeri güç sistemlerin zirvelerinden uzak tutularak, sistemin nasıl yapılandırıldığını açıklamadan; erkek ve kadınlar arasındaki hiyerarşi üzerine inşa edilen uluslararası sistemi açıklamak ve uluslararası ilişkilerde "güç" kavramının nasıl işlediğini anlamak mümkün değildir (Peterson ve Runyan, 1991: 87). Cinsiyet kavramı, toplumsal ilişkilerin yapısal tarafının bir özelliğini oluşturmaktadır.

Whitworth'a göre cinsiyet (*gender*), uluslararası politikayla birlikte Uluslararası Planlı Ebeveynlik Federasyonu ve Uluslararası Çalışma Örgütü (Blanchard, 2003: 1289) gibi uluslararası örgütlerin ortaya çıkmasını ve faaliyetlerini önemli ölçüde etkilemekte hatta

yapılandırmaktadır. Uluslararası ilişkiler, nükleer caydırma hakkında olduğu kadar, uluslararası nüfus kontrol politikaları ve çalışma ilişkileri konularıyla da ilgilidir. Cinsiyet, uluslararası ilişkileri açıklayan, fakat eşitsiz olarak yapılandırılmış önemli bir değişkendir. Netice itibarıyla, bütün bu yanlı yapılanma nedeniyle uluslararası ilişkiler teorisinin değiştirilmesi gerekir. Feministlere göre, ne liberalizmin siyasi tarafsızlığı ne de postmodernizmin siyasi hareketsizliği bu konuda bir çözüm sunabilir (Whitworth, 1994: 7).

Bazı feminist yazarlar, uluslararası ilişkiler disiplininin son zamanlarda konstrüktivizm yönünde gelişme gösterdiğini ve bu teorinin feminizmin hakim uluslararası ilişkiler teorilerine giden tek bağlantı yolu olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Çünkü, aralarındaki farklılıklara rağmen, feminizm ile konstrüktivizmin ontolojik bakışları birbirine benzemektedir ve hakim faydacı yaklaşımlara bu şekilde disiplinde alternatif bir oluşuma katkıda bulunma şansı yakalanabilir. Ontolojik başlama noktaları ortak olan konstrüktivizm ve feminizm, norm, kural, kimlik ve kurum kavramlarına ve ontolojik araştırma alanlarına vurgu yaparlar. Feministler, yapısalcıların ulusal çıkarların ve dış politikanın açıklanmasında devletlerin kimliklerine vurgu yapması ile yetinmeyerek, devlet kimliklerinin bir inşa sürecinin ürünü olduğunu kabul etmektedirler (Locher ve Prügl, 2001: 123).

Feminist teorisyenler, uluslararası ilişkiler teorilerinin tüm önemli kavramlarının (güç, insan doğası, güvenlik, ulusal çıkar, devlet, siyaset, vb gibi) birer toplumsal yapı olduklarını ileri sürmektedirler (Jaggar, 1988; Locher ve Prügl, 2001: 116). Bazı feminist yazarlar cinsiyet yapılanmalarının ideolojik bir yapılanma ürünü olduğunu, bazıları ise bunun kimliklerin oluşumunda yer alan bir kavram olduğunu ileri sürmektedirler (Locher ve Prügl, 2001: 117). Benzer şekilde, onlara göre güç kavramı bir kemiyet/nicelik olarak değil, bir yapılanma/inşa ve üretim olarak da kabul edilmelidir. Siyaset biliminde, dolayısıyla da uluslararası ilişkiler disiplinde, feminist epistemolojik formülasyonlar feminist duruş (*feminist stand point*) düşüncesi etrafında toplanmaktadır (Locher ve Prügl, 2001: 120). Ancak, feminist yaklaşımlar daha çok Batılı, beyaz ve orta sınıf kadınların deneyimlerine dayanan çalışmalarla geliştirilmişlerdir (Peterson ve Runyan, 1991: 74). Bu durum, feminist yaklaşımları teorik sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır; çünkü bir sonraki bölümde açıklanacağı gibi, pek çok konuda üniter bir feminist duruştan bahsedilemez.

Yeni olan, kadınların ve cinsiyet konusunun uluslararası siyasi ve iktisadi güçleri etkilemesi fikri değil, kavramsal açıdan ve düzenli bir şekilde uluslararası ilişkiler

çalışmalarının ve faaliyetlerinin konusu haline gelmesidir. Feminizmin kadın vurgusu sadece kadınların konumunu değil, aynı zamanda erkeklerin de uluslararası politikanın yürütülmesindeki yerlerinin ve etkilerinin tespitinin de yapılmasına yardımcı olmaktadır (Tickner, 1999: 47-48). Feminizmin, alternatif bir uluslararası ilişkiler alt disiplini olarak belirmeye başlamasıyla birlikte kendi içinde de farklı yaklaşımların gelişmesine tanık olunmuştur. Aşağıda, bazı önemli feminist yaklaşımların uluslararası ilişkilere bakışı incelenecektir.

FARKLI FEMİNİST YAKLAŞIMLARIN ULUSLARARASI İLİŞKİLERE BAKIŞI

Feminizmin siyaset bilimine ve uluslararası ilişkilere tekdüze bir bakışı yoktur. Farklı yorumlarla farklı gelenekler oluşturan günümüzdeki feministler, kadının ezilmesine ve sömürülmesine karşı çıkmada hemfikirdirler; ancak bu baskının ne olduğu ve buna karşı nasıl mücadele edileceği konusunda birbirlerinden ayrılmaktadırlar (Jaggar, 1988: 353). Farklı akademik geleneklerden esinlenen feministler, vurguladıkları alanlar ve yoğunlaştıkları konular itibarıyla feminizm konusunda farklı sınıflandırmalar yapmaktadırlar. Kimileri piyasa taraftarları ile piyasa karşıtları şeklinde genel bir ayırmadan söz ederken, kimileri daha farklı tasnifler yapmaktadırlar. Örneğin, Almond (2000: 86-87) temel feminist yaklaşımları şu şekilde sıralamaktadır:

“Evdeki ‘geleneksel’ rolünde kalan kadınların çıkarlarını korumakla ilgilenen muhafazakar feministler; önlerindeki siyasi veya yasal engelleri kaldırmak suretiyle, kadınların ev dışı dünyada erkeklerle eşit bir rol almaları için onlara fırsatlar sunmayı amaçlayan liberal feministler; bunu, ev içi ve aile sorumluluklarını devlete devretmek suretiyle yapmak isteyen sosyalist feministler; tümüyle bağımsız bir kadın hayat tarzı geliştirmekle meşgul olan bölücü feministler, çoğunlukla da lezbiyen bölücüler”.

Almond (2000) bu grupların dışında ayrıca postmodern feministlerin de olduğunu dile getirmekte ve bu akımın sosyalist ve radikal feministlerin görüşlerini bir araya getirdiğini ve yeniden canlandığını ileri sürmektedir (s. 87). Fellmeth (2000: 664) ise yedi çeşit feminizm saymaktadır: Liberal, radikal, sosyalist, marksist, varoluşçu, psiko-analitik, ve postmodern.

Bütün bu feminist akımların bazı ortak temel varsayımları söz konusudur. Liberal feminizmin önde gelenlerinden biri olan Conway (2000: 7-8) bu ortak temel ilkeleri şu şekilde özetlemektedir:

“[1] Var olmanın bir sonucu olarak, çok eski zamanlardan bu yana ve günümüz dahil, toplumlarının ev dışı hayatına katılmak bakımından erkeklerden daha az fırsatlara sahip olan kadınlar, daha az itibar, mevki, güç ve erkeklerden bağımsızlık elde etmişlerdir ve bu durum halen de devam etmektedir... [2] Kadınların genel olarak, bu tür fırsatlara sahip olmayı erkeklerden daha az hak etmeleri söz konusu olmadığından, onların bunu elde etmelerinin önünde hala duran bütün engellerin ahlaki hiçbir gerekçesi yoktur ve bunlar kaldırılmalıdır... [3] Tarihsel olarak kadınlara fırsat eşitliği tanınmamasının başlıca hangi yöntemle gerçekleştiği konusunda fikir birliği [vardır]... [4] Şu anda kadınların, erkeklerle aynı medeni ve siyasi hakları kazanmış oldukları halde, yine de kendi toplumlarındaki ev dışı hayata katılmak açısından erkeklerden daha az fırsata sahip olmalarının hala söz konusu olduğu üzerinde de görüş birliği vardır... [5] kadınların dışlanmalarına neden olan şeyin tam olarak meşru olmadığı durumlarda, cinsiyetleri sebebiyle kendileri aleyhine ayrımcılık yapılmaya erkeklerden daha müsait olmalarının, bugün hala erkeklerden daha az fırsat elde etmelerindeki başlıca amil[dir]”.

Yukarıda özetlenen görüşler, farklı kavramlarla da olsa bütün feminist hareketlerin ve akımların olmazsa olmaz prensipleri olarak kabul edilmektedir. Ancak, bu noktalardan sonra aralarında görüş farklılıkları ortaya çıkmaktadır.

Kadınlar konusunda evrensel taleplerde bulunmanın yanı sıra, kimi zaman sadece belli bir grup kadının sorunları ele alınmaktadır. Bazı feministler, evrensel değerler üzerinde yoğunlaşırken, diğer bazıları kadınlar arasındaki farklılıklar üzerinde durmaktadırlar. Örneğin, kadınların kurtuluşu için daha çok Batı’da tasarlanan projelerin yanında, Batı dışı dünyadaki feminist hareketlerin alternatifler geliştirebileceği gerçeği de dikkate alınmaktadır (Rudy, 2000: 1051-1053). Bu feminist yaklaşımlara göre, Batı’da çıkan feminist hareketler çoğunlukla beyaz Batılı kadının endişelerini dile getirmektedir. Buna karşın, bazı feministler daha çok gelişmemiş dünyanın kadınlarının sorunlarını dile getirmektedirler. Bu farklı vurgular da iki farklı feminist tanımlamayı beraberinde getirmiştir: “Batı feminizmi” ve “Üçüncü Dünya feminizmi” (Barlow, 1998: 127).

Feminist literatürde çok sayıda feminist yaklaşım (kültürel, toplumsal, siyah, beyaz, emperyalist, anti-emperyalist, duruş, amprisist, çok-ırklı, cinsiyet, bölücü, lezbilyen, modern, postmodern, radikal, anarşist, marksist, sosyalist, liberal, vb. gibi) ortaya atılmasına rağmen, aşağıda bunlardan sadece bazıları kısaca açıklanacaktır.

Liberal Feminizm

İlk feminist dalga, hem kadın sorunlarını feminist söylemlere yakın bir biçimde ele alan düşünürler (John Stuart Mill gibi) hem de ilk önde gelen feministlerle (Mary Wollstonecraft gibi), bireycilik ve eşitlik ilkeleri üzerine inşa edilen liberalizm hareketi içinde doğdu (Mitchel, 1984: 40-48; Conway, 2000: 5). Bundan dolayı, klasik feminizm derken

aslında kastedilen klasik liberal feminizmdir. Liberal görüşü benimseyen feministler, özellikle 19. yüzyılda, kadınların eşitliğini engelleyen unsurlar üzerinde durmuşlar ve kadınların geri kalmasını, onları cahilliğe iten toplumsal şartlandırmaya ve ayrımcılığa bağlamışlardır. 20. yüzyılda, öncülüğünü Betty Friedan'ın⁹ yaptığı liberal feministler, kadın ile erkek arasında bir fark olmadığı gibi, kadınların ikinci sınıf insan da olmadıklarını ve tarih boyunca seçkin erkeklerin sahip olduğu tüm ayrıcalıklara ve güce sahip olmaları gerektiğini dile getirmektedirler (Goldstein, 1999: 117). Kadınların, özellikle siyasi birimlerin, kurumların ve organların karar verme pozisyonlarında bulunmadığını iddia ederek, onlara fırsatlar tanınmasını ve kadınların yüksek karar organlarında daha çok yer alması ve temsil edilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar (Peterson ve Runyan, 1994).

Bazı liberal akademisyenlere göre, 20. yüzyılın ikinci yarısında gelişen feminizm hareketi 19. yüzyıldaki selefının aksine, kadınlara eşit ölçüde tanınan medeni, siyasi ve ekonomik hakların, toplumlarının ev dışı hayatına katılmaları için onlara eşit fırsat sağlamaya yetmeyeceğini ileri sürerek ve bazı bakımlardan serbest piyasa mekanizmasının önünü kesecek başka ilave düzenlemeler savunarak yozlaştığını iddia etmektedir (Jaggar, 1988: 184; Conway, 2000: 4). Yani bu dönemde, kadınlara eşit hakların tanınmasını ve kadınlara yönelik ayrımcılığın kaldırılmasını yeterli bulan liberal feminizme eleştiriler yapılmaya başlanmıştır. Kadınlara yönelik ayrımcılığın, en azından gelişmiş dünyada resmi olarak büyük ölçüde ortadan kalktığı günümüzde, diğer feminist anlayışlara oranla ikinci planda kalan liberal feminizm, siyasi ve iktisadi kurumlarıyla birlikte liberal demokrasiyi kadınların kurtuluşunun ve cinsel eşitliğin gelişebilmesinin başlıca araçları olarak görmektedir (Conway, 2000: 5).

Liberal feminizm, iki temel noktada diğer feminist anlayışlarından ayrılmaktadır: “Erkeklerle aynı medeni, ekonomik ve siyasi haklar verilmekte olmasına rağmen, kadınların maruz kalmaya devam ettikleri böyle bir ayrımcılığı ortadan kaldırmak için, piyasanın kısıtlanmasının gerekli veya arzu edilir bir şey olup olmadığı” ve “yaygın bir şekilde sürmekte olan geleneksel cinsiyet rollerinin varlığının ve bunun onaylanmasının, kadınların ev dışı hayata katılmalarındaki fırsat eşitliğinin reddedilmeye devam edilmesinin kendiliğinden bir parçasını oluşturup oluşturmadığı ya da buna katkıda bulunup bulunmadığı” (Conway, 2000: 8). Liberal feministler, herkes için talep ettiklerini kadınlar için de istemektedirler ve liberalizmin hakim olduğu ortamlarda, kadınlar dahil kimsenin olumlu veya olumsuz manada ayrımcı muameleye tabi tutulmaması gerektiğini ileri sürmektedirler (Sommers, 2000: 111).

ABD'nin önde gelen muhafazakar feministlerinden Clare Booth Luce da aynı görüşü paylaşmaktadır. Ona göre,

“Siz sadece, erkeklere verilen fırsatın aynısını kadınlara da vermekle yükümlüsünüz ve onların doğasında neyin olup, neyin olmadığını çok çabuk fark edeceksiniz. Onlar, doğalarında yapacakları ne varsa onu yapacaklar ve siz onları engelleyemeyeceksiniz. Fakat siz ve onlar şunu da anlayacaksınız ki, onların doğasında olmayan şeyi, kendilerine imkan verilse bile yapmayacaklar ve siz, bunu yapmaya onları zorlayamayacaksınız” (Sommers, 2000: 118).

Liberal feminizme göre, geleneksel cinsiyet rollerinin büyük oranda devam etmesi, ev dışı hayata katılma konusunda kadınların erkeklerden daha az fırsat sahibi olmaya razı oldukları anlamına gelmez. Aksine, bu rollerin devamı, hayatlarını eşit ölçüde etkilemesi muhtemel olan bir temel duruma karşı, her iki cinsin üyelerinin verdiği tamamlayıcı cevaplar dizisinin sonucu olarak görülebilir. Çünkü geleneksel cinsiyet rolleri, onları üstlenenler tarafından gönüllü olarak kabul edildiği sürece fırsat eşitliğiyle bağdaşır” (Conway, 2000: 9-10). Feminist liberaller de dahil olmak üzere, liberallere göre piyasa, tek başına en temel belirleyici ve dengesizlikleri düzeltici unsurdur. Serbest piyasa, hem kadınların fırsat eşitliğine sahip olmalarını sağlayabilir hem de devletlerarasındaki savaşları önleyerek uluslararası barışı da sağlayabilir.

Liberal feministler uzun bir süreden beri, kadınların devlet bürokrasisi ve güç yapılanması ile uluslararası örgütlerde eşit şekilde temsil edilmeleriyle savaşların sona erdirilebileceğini savunmaktadırlar. Ancak, bu anlayış ve beklenti daha çok Batılı kültürel feminizmin ahlak anlayışından kaynaklanmaktadır. Liberal feministler, siyasi ve askeri yapıların oluşumunu sorgulamadan, kadınların buralarda temsil edilmesini talep etmektedirler. Liberal feministlere göre, rasyonel bireyler için boy ve kilo gibi fiziksel görünümün önemli olmaması gibi, cinsiyet farkı da önemsizdir. Dolayısıyla, liberal ilkelerin cinsiyet farkı gözetilmeden uygulanması kadın eşitsizliğini ortadan kaldırmada yeterli olacaktır (Jaggar, 1988: 35 ve 37).

Geleneksel Marksist Feminizm

Geleneksel Marksist feministlere göre, kadın kamusal üretimden dışlandığı için ezilmektedir. Sınıfsız bir toplumun en iyi toplum olduğu tezine dayanan Marksizm, cinsiyeti ayrı bir kategori olarak ele almamaktadır. Çünkü Marksizm'in analiz birimi sınıflar ve bu sınıflar arasındaki çatışmalardır. Özgürlük kavramını da liberalizmden tamamen farklı bir

boyutta değerlendiren Marksizm'e göre özgürlük, bilinçli üretim faaliyeti terimleriyle ve hem zihinsel hem de fiziksel anlamda tanımlanmalıdır. Marksizm için, liberal anlayışın sağladığı medeni haklar yetersiz kalmaktadır (Jaggar, 1988: 211 ve 353).

Geleneksel Marksizm'e göre, ücretli emeğe sahip olmaması, kadını kocasına bağımlı hale getirmektedir. Kadınların baskı altında bulunmasını evli çiftler arasındaki ilişkilerin değil, yapısal sorunların bir sonucu olarak görmek gerekir (Jaggar, 1988: 218). İlk zamanlarda feministler tarafından tercih edilen bir ideoloji olan Marksizm, 1960'lardan itibaren feministlerin eleştirilerinin hedefi olmaya başlamıştır. Kadınlar, söz konusu dönemde ortaya çıkan devrimci örgütlere güçlüklerle alındıkları ve kadınlara özgü sorunların ikinci planda tutulduğu gerekçesiyle Marksizm'den uzaklaşmışlardır. Bununla birlikte Marksizm, belli bir tarihi dönemde feministlerin siyasi anlamda faal olmaları için gerekli fiziki ve kavramsal ortamı sağlamıştır.

Marksizm, özellikle iki noktada akademik feminist çalışmaların yapılmasına katkıda bulunmuştur. Birincisi, güç kavramının analizlerine sınıf boyutunu katmasıdır. İkincisi ise, diyalektik ve tarihi bir analiz yöntemi benimsemiş olmasıdır. Diyalektizm sınıf çatışmasında olduğu gibi kadın çalışmalarında da kullanılmıştır. Marks'ın sömürü ve yabancılaşma teorilerinde kullandığı metot, türlerin yaşamı ve toplumsal yaşamın kapitalist yabancılaşma şekilleri arasındaki gerginliğin ortaya çıkarılması, feminist çalışmalara ilham vermiştir (Eisenstein, 1999: 197-199).

Geleneksel Marksist düşüncede, Marks'tan ziyade Engels kadınların durumunu ele alan yazılar yazmıştır. Engels'e göre, baskı/zulüm sömürme demektir ve kadının üzerindeki baskı, genel sömürü sisteminden daha karmaşıktır. Aile kurumunun kadının evdeki köleliğini gizlediğini kabul etmesine rağmen, hem kadının evdeki köleliğinin hem de erkeğin ücret köleliğinin kapitalist sistemden kaynaklandığını iddia etmektedir (Eisenstein, 1999: 200). Dolayısıyla, ezilen sınıfın baskıdan kurtulması, aynı zamanda kadının da ayrımcılıktan ve sömürüden kurtulması demektir. Kadınların kurtuluşu için ayrı bir yöntem öngörmez.

Sosyalist Feminizm

Sosyalist hareketin gelişmesi, kadın hareketine ve feminizme yeni boyutların ilave edilmesini beraberinde getirdi ve sosyal ve siyasi sistemlerde kadınlara yeni statülerin

tanınmaya başlamasına yol açtı. Sosyalist feminizme göre, sosyalizmin tüm ezilen ve sömürülen insanlar için merkezi olarak en çok ilgili olması gereken konuların başında kadın sorunları gelmektedir (Rowbotham, Segal ve Wainwright, 1984: 290-291). Jaggar (1988: 124)'ın da belirttiği gibi, “sosyalist feminist analizlere göre, kapitalizm, erkek egemenliği, ırkçılık ve emperyalizm öylesine karmaşık bir şekilde iç içe geçmişlerdir ki birbirlerinden ayrılamazlar. Sonuç olarak, bu egemenlik sistemlerinden herhangi birinden kurtulmak için bunların hepsini birden sona erdirmek gerekir”. Ataerkillik ile kapitalizm arasında karşılıklı bir bağımlılığın olduğunu kabul etmek sosyalist feminizmin ön koşuludur. Öte yandan Eisenstein, sosyalist feminizmin, radikal feminizm ile Marksist tahlilin sentezinden ortaya çıkan bütüncül bir yaklaşım olduğunu savunmaktadır (Eisenstein, 1999: 196-197).

Modern sosyalist feministler, klasik sosyalizmin tüm ezilen kesimlerin sorunlarına çözüm aramadığı varsayımından hareketle yeni söylemler geliştirmişlerdir. Öncelikle, klasik sosyalizmin “cephe” siyasetinden uzaklaşarak bir “ortak platform” politikasına yönelmişlerdir. Buna göre, farklı kaynaklardan doğan ve merkezi siyasi yapılanmaya karşı olan sendikal hareketler, ırkçılık karşıtı hareketler, etnik gruplar ve kadın hareketi gibi toplumsal ve siyasal hareketlerin birlikte mücadele etmeleri gerekmektedir (Peterson ve Runyan, 1991: 81). Liberal devlet anlayışının, siyasi temsilde ve emek piyasasında kadınların aleyhine çalıştığını savunmaktadırlar. Örneğin, 1989 devrimleri sonrasında Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde ulusal parlamentolardaki kadın milletvekili sayısının dramatik bir şekilde düşmesini, devlet sosyalizminden liberal demokrasiye geçişin kadınlar üzerindeki olumsuz etkisine bağlamaktadırlar (Zalewski, 1995: 343).

Sosyalist perspektife sahip feministler cinsiyet hiyerarşisini açıklamak maksadıyla ekonomik ilişkilere vurgu yapmaktadırlar. Kar getiren çalışma (*productive*) ile üremeyi sağlayan çalışma (*reproductive*) arasındaki kategorik ayrımları reddeden sosyalist feministler, ailede, evde ve informal sektörlerde yapılan çalışmaların kar getiren çalışma olduğunu ve böyle kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmektedirler. Sosyalist feministlere göre, kadınların çalışmalarını ciddiye almadığımız sürece, kadınların çoğunluğunun çalıştığını ve toplumların toplam üretim kapasitelerini etkileyen ortamları görmezden geliriz (Peterson ve Runyan, 1994).

Sosyalist feministlere göre kadınlar çocuk doğurmakla sorumlu tutuldukları sürece, hem ulusal ekonomilerde hem de uluslararası ekonomi-politik ortamlarda marjinal kalmaya

mahkumdurlar. Çünkü kadınlar, küçümsenen ve ekonomik değer verilmeyen çocuk doğurma işi ile erkeklere, devlete ve kapitalizme hizmet vermektedir (Peterson ve Runyan, 1991: 78). Kadının piyasadaki erkeğe bağımlılığı, evdeki erkeğe itaatinin bir devamıdır. Kadın daha çok informal sektörlerde çalışırken, erkek formal sektörleri hakimiyeti altına almaktadır. Böylece, kadınlar iktisadi ve siyasi alanlardan uzak tutulmakta ve erkeklerin kadınlara yönelik şiddet kullanmalarını “meşrulaştırmaktadır.” Bu durum, özellikle gelişmemiş devletlerde yaşayan kadınlar için geçerlidir. Sosyalist feministler bütün bu gelişmeleri kapitalizm ile ilişkilendirmektedir (Peterson ve Runyan, 1991: 79).

Radikal Feminizm

Radikal feminizm, 1969-1970 dolaylarında başlayan kadın özgürlük hareketi ile, liberal ve marksist feminist geleneklerden esinlenerek ortaya çıkmasına rağmen bunlardan oldukça farklı taleplerde bulunmaktadır. Patriarkal yapının, biyolojik ailenin, toplumdaki cinsiyet temelli iş bölümünün ve cinsiyet rollerinin devrimci yoldan yıkılmasını savunmaktadır. Bunu savunanlar, hem liberallerin hem de sol ideolojilerin çabalarının yetersiz olduğunu ileri sürmekte ve daha başka platformlarda mücadelenin sürdürülmesini gerekli görmektedirler. Radikal feministlere göre, mücadele oy hakkının elde edilmesi değil, cinsiyet rollerinin değişmesi üzerinedir; mücadele çizgisi de burjuva ile proletarya arasında değil, erkek ile kadın arasındadır (Eisenstein, 1999: 201-202).

Batılı feministlere şüphe ile bakan ve Batı üniversitelerinden de destek bulan radikal feministler, Batı’da ortaya çıkan emperyalist feminizme karşı bir anti-emperyalist feminizm geliştirerek, feminizmi dekolonize (*decolonise*) etmeye ve tarihin sömürgeci zihniyetten kurtarılması gerektiğini düşünerek yeni bir metodoloji geliştirmeye çalışmışlardır (Janiewski, 2001: 279-280 ve 289). Örneğin, ABD’li feministlerin bütün emperyalist imparatorlukları yargıladıklarını, ancak ABD konusunda eleştirel olmadıklarını iddia etmektedirler (Janiewski, 2001: 285). Hatta bazıları daha da ileri giderek “emperyalizmin yeni bir dili”nin ortaya çıktığını ve “emperyalist ordular”ın “özgürlük, demokrasi ve sermaye hakkını savunmak için BM otoritesi altında toplandığını” savunmaktadırlar (Janiewski, 2001: 286). Radikal feministler, kadınların askeri kurum ve kuruluşlara alınmaları, hatta cepheye gönderilmelerini sağlayacak yasal düzenlemelerin yapılması için mücadele etmektedirler (Tunnicliffe, 1994: 277; Horowitz, 1994: 271).

Radikal feministler, cinsiyet hiyerarşisi ve cevap stratejileri hakkındaki kavramsallaştırmalar konusunda farklı yorumlar yapmaktadırlar. Fakat bütün radikal feministlerin liberal yaklaşımların savunduğu “aynı olma eşitliği” ilkesini reddetmeleri ortak özellikleridir. Bu gruplar, geleneksel olarak kadınlığın ayrıcalıklı özellikleri yerine erkeklere benzeme çabalarının sorgulanması gerektiğini savunurlar. Tarihi olarak, emperyalist bir toplumsal oluşumdan ortaya çıkan radikal feministler (Janiewski, 2001: 288), cinsiyet politikasını, kadın düşmanlığı biçiminde tezahür eden pornografiyi, kadınların üreme özgürlüklerinin inkarını ve doğrudan cinsel şiddet yoluyla erkeklerin kadın vücudu üzerindeki hakimiyetini görmezden gelen iktisadi analizleri reddederek sosyalist olanlardan ayrılırlar. Kadının olumsuz durumunun belirleyicisi, ekonomik veya tarihi sınıf yapısından değil, biyolojik örgütlenme ve gerçeklerden kaynaklanmaktadır (Eisenstein, 1999: 202).

Postmodern Feminizm

Feminizm ile postmodernizmi sentezleyen postmodern feminizm, 17. yüzyıldan bu yana hakim olan modern bilim anlayışının, erkeğin bilim ve akli, kadının ise duygu ve mantıksızlığı çağrıştırdığı iddiasını veri alan “erkek” merkezli bir bilim anlayışı olduğunu iddia etmektedir. Buna göre, kadın modern bilginin oluşturulmasında devre dışı bırakıldığından yeni bir bilimsel anlayışa ihtiyaç vardır (Tickner, 1999: 46). Postmodern feminizm anlayışı, erkeklerin kadınlara karşı önceliklere sahip olduğunu kabul etmekte, fakat bu kategorileştirmenin önemli olmadığını iddia etmektedir. Postmodern anlayışa göre, kadın ile erkek arasında sadece toplumsal olarak yapılandırılmış farklılıklar söz konusudur. Öğrenilmiş davranışlar ve toplumsal normlar, erkek ve kadını birbirinden farklı kılmıştır.

Postmodern yaklaşımları vurgulayan feministler, diğer feminist anlayışlarda olduğu gibi, erkekselliğin kadınsallığa tercih edildiğini öngören dikotomiye eleştirmektedir (Peterson ve Runyan, 1994). Ancak, diğer feminist yaklaşımların savunduğu erkek, kadın, erkeklik ve kadınlık gibi cinsiyet kategorilerinin zamansız ve homojen oldukları fikrini kabul etmemektedirler. Postmodern feministlere göre, kadın kavramının monolitik bir bütün olarak inşası kadınların, Batılı liberal felsefe geleneğinin öznelere şeklinde tanımlanmalarını peşinen kabul etmek anlamına gelir (Nixon, 2001: 213). Evrensel doğruların varlığını reddeden postmodern yaklaşıma göre, bir kişinin muhtelif/farklı kimlikleri tarihsel olarak ortaya çıkan toplumsal ortamlar içerisinde sürekli bir yapılanma ve yeniden yapılanma sürecinden geçmektedir. Buna göre, “kadınlar” da tekdüze bir kategori değildir ve bütün kadınları

karakterize eden “zorunlu bileşenler” söz konusu değildir (Lurie ve diğerleri, 2001; Tessler ve Warriner, 1997: 253). Onlar da sınıf, etnisite, cinsel tercihler, milliyet ve yaş itibarıyla birbirlerinden ayrılırlar. Örneğin, postmodern feministlerden biri, Üçüncü Dünya ülkelerinde kadınların sünet edilmesini Batı’daki plastik cerrahi uygulamalarına benzeterek, bunun normal karşılanması gerektiğini iddia edecek kadar farklılıkları meşru görmektedir (Nafisi, 2000: 35).

Uluslararası ilişkiler teorisinin genişlemeye karşı direnç göstermesine karşı çıkan postmodern anlayışa göre (Mingst, 1999: 13) feministler, farklılıkların siyasi eylemde bulunma durumunda oldukça etkili olduğunu göz önüne almak zorundadırlar. Ancak, bu farklılıkların da bir sınırının olması gerekir; her ne pahasına olursa olsun gibi bir anlayış söz konusu olamaz. Değişimin kaçınılmaz gücü göz önüne alındığında, toplumların kültürlerinin ve geleneklerinin de değişebileceği unutulmamalıdır. Bu durumda değişimin yönü çok önemli olmakla birlikte, bu yönü belirlemek kolay değildir.

Postmodern feministler, Batı ülkelerinin beyaz erkeklerinin, kadınlar ve diğer renkteki marjinal insanlarla teorik bir diyaloga geçmesini gerekli görmektedirler (Mingst, 1999: 13). Özellikle Batı dışı dünyadaki feminist yazarlar, genelde Batılı, özelde ABD’li feministlerin geri kalan dünyanın gerçekliklerini göz önüne almadan kuramlar geliştirdiklerini ve kavramsallaştırmalar yaptıklarını ileri sürerek eleştirilerde bulunmuşlar ve bu tekdüze feminist anlayışa tepki olarak da, çoğulcu bir bakış açısını yansıtan postmodern yaklaşımları benimsemişlerdir. “Hegemonik feminizm” olarak adlandırılan Batıcı anlayışa karşı çoğulcu alternatifler geliştirilmiştir (Thompson, 2002). Bunlardan biri olan postmodern feminizm, çok sayıda gerçekliğin (rasyonalite ve güç, sevgi ve karşılıklı bağımlılık gibi) aynı anda var olabileceğini kabul etmektedir (Goldstein, 1999: 134). Onlara göre, modernizmin “evrensel değerleri” ve Batılı değerler (Batılı kalkınma ve demokrasi modelleri ve Hıristiyan toplumsal reformları) bütün dünya kadınlarına teşmil edilemez; farklı kültürleri temsil eden kadınlar, farklı feminist versiyonlar geliştirebilirler (Paisley, 2002).

Amprisist ve Duruş Feminizmleri

Geleneksel bilgi anlayışının erkek yanlısı olduğunu iddia eden feminist amprisizme göre, cinsiyet ayrımı yoktur ve olmamalıdır. Bu görüş, uluslararası kurumlara kadınların da dahil etmesini talep etmekte ve liberal feminist anlayışın, bilimsel teşebbüslerde araştırma

konusu olarak kadın ve erkeklerin eşitlenmesi stratejisini benimsemektedir. Ancak bu anlayış, eşitliğin sağlanması için daha radikal değişimler gerektiği anlayışına karşı çıkan Batı pozitivismine dayanmaktadır (Peterson ve Runyan, 1991: 73). Sorun, bu liberal stratejinin sadece kadını bilimsel kategorilerin bir parçası yapmaktan öteye gidememesidir. Bu bağlamda, feminist amprisizm, sınırlı amaçlar ve hedefler belirlediğinden dolayı ciddi bir teorik proje olarak görülemez. Çünkü, cinsiyet kavramı hala bu anlayışında dayandığı hakim paradigma tarafından teorik bir kategori olarak kabul edilmemektedir.

Feminist duruş (*stand point*) anlayışı, amprisist feminizmin öne sürdüğü erkek-merkezci önyargıyı kabul eder, ancak daha çok kadınların farklılıklarını vurgulamaktadır. Bu yaklaşıma göre, kadın ve erkek farklı özelliklere sahiptir ve erkek-merkezci anlayışa karşı kadın-merkezci bir anlayışla karşılık verilmesi gerekmektedir. Kadını tekçi bir yaklaşımla, cinsiyeti ise dikotomik bir şekilde (özne-nesne, gerçek-değer, koruyan-korunan, eril-dişil, özel-kamu, akıl-duygu, şiddet-pasifizm) ele almakta ve bu ikiliklerin kadın tarafının önemini ve ağırlığını arttırmaya çalışmaktadır (Peterson ve Runyan, 1991: 73-74).

Bu feministlere göre, kadınlar erkeklerin; erkekler de kadınların her yaptığını yapamaz: Kadın ile erkek arasında farklılıklar vardır ve bu farklılıklar sadece toplumsal yapılanma ve kültürel şartlanma sonucunda ortaya çıkmamıştır, aynı zamanda gerçektir ve kadınların uluslararası ilişkilere de farklı bakmasını beraberinde getirmektedir (Goldstein, 1999: 117). Feminist duruş ayrıca, realizmin temel varsayımlarını da sorgulamaktadır. Buna göre, erkek-merkezli varsayımlar üzerine kurulmuş olan realizm için uluslararası sistem birbirinden ayrı ve bağımsız devletlerden oluşmaktadır; ancak, kadınların ilkelerinin hakim olduğu bir uluslararası sistemde devletler birbirine bağımlı olmak durumundadırlar (Goldstein, 1999: 118-119).

FEMİNİST YAKLAŞIMLARIN ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNİN TEMEL ALANLARINA BAKIŞI

Aşağıda, farklı feminist yaklaşımların uluslararası ilişkiler disiplininin bazı temel ve alt disiplinlerinde (uluslararası güvenlik ve çatışma, savaş ve barış; uluslararası ekonomi politika; ve uluslararası hukuk ve insan hakları) hakim olan teorilerine getirdikleri eleştiriler ele alınacaktır.

Feminizm ve Uluslararası Güvenlik: Çatışma, Savaş, Barış

Uluslararası güvenlik, savaş ve barış kavramları daha çok realist ve neo-realist teorinin dar tanımlaması çerçevesinde ele alınmaktaydı. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra, uluslararası güvenlik kavramına yeni boyutlar ilave edilip edilmemesi tartışması başlamıştır. Dar realist tanım karşısında yapılan yeni ve genişletici tanımların yanı sıra ekonomik, çevresel ve toplumsal alanlar ile eğitim, fakirlik, geri kalmışlık ve insan hakları ihlalleri gibi konular da dikkate alınmaya başlanmıştır. Feminist yaklaşımların konuya eğilmeleri ve kendi bakış açılarını ortaya koymaları bu dönemde gerçekleşmiştir (Blanchard, 2003: 1291-1292). Ancak, bugün bile gerek akademik gerekse siyasi ortamlarda uluslararası güvenlik konularıyla uğraşan kadın sayısı oldukça azdır (Ravich ve Tahir-Kheli, 2000: 43).

Farklı ideolojik ve epistemolojik kaynaklardan ilham alan feminist yaklaşımlar, uluslararası ilişkilerin realist anlayışın savunduğu bu çatışmacı ve “ataerkil” sisteme karşı çıkmakta ve savaş, güç, güvenlik ve barış gibi temel kavramların yeniden tanımlanarak (Tickner, 1991: 47; Goldstein, 1999: 121), Makyavelli tarafından ortadan kaldırılan siyaset ile ahlak arasındaki bağın tekrar kurulmasını (Blanchard, 2003: 1293) talep etmektedirler. Çünkü feministlere göre, seçkin, beyaz ve erkeklerin hakim olduğu bir teori olan realizm, kadınları uluslararası ilişkiler disiplininde “yüksek politika (*high politics*)” konusu olarak görmemektedir ve kadınlar sistematik olarak bu akademik alandan dışlanmaktadır. Bu alanda yazılmış klasik eserlerden birinin başlığı aslında bu dışlanmışlığı ortaya çıkarmaktadır.¹⁰ Feminist güvenlik yaklaşımı, realist anlayışın reddi, soyut stratejik söylemin sorgulanması, kadınların günlük yaşamları ile güvenlik arasında güçlü bir bağın mevcudiyetinin bilinmesi, hakim devlet anlayışının eleştirisi ve normatif olan ve dönüşüme uğrayan şiddetin yapısal olduğunun kabulü üzerine kurulmuştur (Blanchard, 2003: 1298).

Betty Reardon'a göre savaş, ataerkillik, militarizm, cinsiyetçilik, barış ve dünya düzeni feminizm ile yakından ilgili ve bağlantılı kavramlardır. Ona göre, otoriteryan ilkeler üzerinde inşa edilmiş olan ve insanlar arasında eşitsiz değerler olduğunu savunan savaş sistemi, gelişmiş dünya elitlerinin sıradan insanlara ve gelişmemiş devletlere yönelik uyguladığı yarışmacı ve çatışmacı bir sosyal düzeni ifade eder (Peterson ve Runyan, 1991: 82). Ordunun kadınlara, onların sadece “kadınlık” görevlerini yapmaları konusunda ihtiyacı vardır; ordu, kadınların askeri kurumlara alınmasını tasvip etmez, çünkü askeri güç “erkek gücü” olarak kabul edilmektedir (Tunncliffe, 1994: 275-276).

Hakim güvenlik anlayışının felsefi, akademik ve siyasi temellerini sorgulayan feministler, disiplinin en merkezi kavramlarından biri olan güç¹¹ kavramını erkek-merkezli olarak kabul etmekte ve bu kavramı cinsiyet eksenli olarak yeniden tanımlamak gerektiğini ileri sürmektedirler. Bu da kadınların siyasal otorite kurumlarında ve askeri kurumların karar verme mercilerinde yeterince temsil edilmesi ile mümkündür. Ayrıca, dünya politikasında ve toplumsal ilişkilerde uygulandığı biçimiyle zorlayıcı güç kavramının yeniden anlamlandırılması gerekmektedir. Bir kere, bu tanımın doğal (çünkü inşa edilmiştir) ve dolayısıyla meşru olduğu varsayımı reddedilmelidir (Peterson ve Runyan, 1994).

Uluslararası ilişkiler disiplininde genel kabul gören güvenlik kavramı da erkek merkezli olarak tanımlanmıştır, çünkü kavram daha çok “doğrudan şiddeti” ön plana çıkaran askeri terimlerle açıklanmaktadır. Geleneksel uluslararası güvenlik anlayışı, egemen ve kendi çıkarları için hareket eden ulus-devletlerin oluşturduğu bir sistemdeki savaş ve barış, özellikle de askeri strateji konularında ele alınan bir kavramdır (Blanchard, 2003: 1289). Bu tanımlama daha çok, devlet sınırları dışında kalan dış dünyanın güvensiz ve tehlikeli olduğu anlayışına dayanmaktadır. Bu çerçevede Tickner gibi feminist teorisyenler, ulusal hiyerarşi ve uluslararası anarşi dikotomisini reddetmektedirler. Onlara göre aile, ulusal ve uluslararası sistem düzeylerindeki şiddet birbirleriyle bağlantılı ve karşılıklı bağımlı olduğundan, tek bir düzlemde yapılan açıklamalar uluslararası güvenlik kavramını açıklamada yetersiz kalmaktadır (Blanchard, 2003: 1296).

Feministler bütüncül güvenlik anlayışını reddetmektedirler. Bu doğrultuda kapsamlı uluslararası feminist güvenlik yaklaşımları geliştirmiş ve önemli noktalarda uluslararası güvenlik kavramına katkılarda bulunmuşlardır. Özellikle kadınların, çocukların ve marjinal grupların hayatlarını etkileyen yapısal şiddet, dünya nüfusunun büyük bir kesimini tehdit etmektedir. Baskıcı sosyo-kültürel ortamlarda, siyasi ve iktisadi durumlarda ortaya çıkan ve açlık, hastalık ve işsizlik gibi bazı belli grupların konumlarını ve durumlarını olumsuz etkileyen yapısal ve dolaylı şiddeti dikkate almışlardır.

Blanchard, bu katkıların söz konusu olduğu dört konunun özellikle sorgulanması gerektiğini vurgulamaktadır. Öncelikle feministler, kadınların uluslararası güvenlik politikalarının yürütülmesinde söz sahibi olmamalarını ve karar verme mercilerinde yer almamalarını sorgulamalıdır. Sorgulanması gereken ikinci konu, savaş ve barış zamanlarında kadınların devlet tarafından yeterince korunmamasıdır. Üçüncü olarak,

kadınların barış kavramıyla özdeşleştirilmesi kadar, savaşa katılmaları ve savaşı desteklemelerine de vurgu yapılması gerekmektedir. Dördüncüsü ise, son zamanlarda ileri sürülen “feministlerin sadece kadın konusunu dile getirdikleri” varsayımını sorgulamaya başlamalarıdır (Blanchard, 2003: 1290). Günümüz feministleri, bu dört unsuru da içinde barındıracak şekilde, kadınların hem güvenlik konularının karar mercilerine ve uluslararası örgütlere alınmasını, hem de savaş ve barış kapsamının ve söyleminin değiştirilmesini talep etmektedirler (Rabrenovic ve Roskos, 2001: 43).

Kadınların erkeklerden “farklı” olduğunu savunan feminist anlayışlar, kadınların biliş tarzlarının, deneyimlerinin, değerlerinin, duyarlılıklarının ve vicdanlarının insan yaşamı için daha üstün ve gerekli olduğunu ve dolayısıyla erkeklerin neden olduğu savaşların engellenebileceğini iddia etmektedirler (Goldstein, 1999: 121). Çünkü kadınlar şiddet içermeyen araçlar, teknikler ve stratejiler kullanırlar. Resmi kaynaklara ve devlet imkanlarına ulaşma imkanları daha kısıtlı olduğundan kaynak ve imkan bulmaya çalışırlar ve gerekli bilgi, beceri ve desteği toplumsal ve arkadaşlık bağlarıyla elde ederler. Ayrıca kadınlar, daha kapsayıcı ve esnek yapılara sahip alt düzeylerdeki örgütlerde çalışmalarından dolayı işbirliğini, uzlaşmayı ve taviz vermeyi öğrenirler. Onların bu özelliği, kadınların savaşan taraflar arasında diyalog kurma ve barış yapıcı örgütlerde etkin olma imkanlarını arttırmaktadır (Rabrenovic ve Roskos, 2001: 46). Bu görüşe dayanan feminist duruş epistemolojisi, feminizmin savaş sistemini eleştirmesinin merkezinde yer almaktadır (Peterson ve Runyan, 1991: 81).

Burguières, feministlerin uluslararası güvenlik, savaş ve barış konularında üç farklı yaklaşım geliştirebileceğini ifade etmektedir. Birincisi, feminist yaklaşımların çoğu kadın doğasının ve değerlerinin uluslararası barışı sağlama ihtimalinin daha fazla olduğunu ileri sürmektedirler. Günümüzdeki “erkekçi” ve yıkıcı dünya sisteminin yerine, “kadınsı ve anaya özgü değerlerin” hakim olduğu bir dünyanın kurulmasının barışa katkıda bulunacağını savunmaktadırlar. İkinci yaklaşım, cinsiyet ayrımını reddetmektedir. Buna göre, kadınlara savaş ve barış konularında eşit bir statü hakkının verilmesi gerekir. Geleneksel güvenlik anlayışını ortadan kaldırmak için öncelikle kadınların erkeklerle eşit koşullarda askeri kurumlara ve karar verme mercilerine getirilmesi gerekmektedir. Son olarak, Mary Burguières gibi bazı feministler militarist güvenlik anlayışına karşı çıkmaktadırlar. Bunlar, savaşın ataerkil ve askeri yapılardan kaynaklandığını ve hem erkeklerin hem de kadınların davranışlarından etkilendiğini iddia etmektedirler (Blanchard, 2003: 1299). Örneğin yapılan

bir alan araştırmasında, kadınların bazı ortamlarda erkekler kadar “milliyetçi” oldukları ve devletlerinin uluslararası çatışmalarda izlediği politikaları destekledikleri gözlemlenmiştir (Tessler ve Warriner, 1997: 280). Kadınlar, Latin Amerika ve Afrika’daki bazı devrimci muhalif hareketlerin askeri gücünün önemli bir bölümünü oluşturmuştur (Handelman 1996: 95). Öte yandan, kadın liderler (İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher, Hindistan Başbakanı İndra Gandhi, İsrail Başbakanı Golda Meir, ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright gibi) de gerektiğinde diğer devletlerle veya gruplarla savaşmaktan geri durmamışlardır (Goldstein, 1999: 124-125).

Savaşın nedenleri üzerinde duran realistlerin aksine feministler, savaşın büyük bölümünü kadınlar ve çocukların oluşturduğu siviller üzerindeki sonuçları ve etkileri üzerinde yoğunlaşmaktadırlar (Blanchard, 2003: 1300). Savaşlarda, kadınlara ve erkeklere ne olduğuna bakıldığında kadınların kendi cinsiyetlerinin bir özelliği olarak daha çok eziyet çektikleri ve mağdur oldukları görülür (Zalewski, 1995: 355). Savaş, erkeklere daha çok “askeri veya paramiliter lider olma, kaçakçılık yapma ve geçici hükümetlerde iş bulma” gibi yeni kariyer imkanları ve yeni fırsatlar sunarken; kadınlar için, “hizmetlerin kesilmesi, zaruri ihtiyaç maddelerin kıtlığı, erkeklerin eve katkılarının azalması, çocuklarının güvensizliği” demektir (Rabrenovic ve Roskos, 2001: 48).

Kadınlara yönelik tecavüz ve ırza geçme, savaş dönemlerinde rutin bir cezalandırma yöntemi olarak kullanılmaktadır. Örneğin, Haçlı Savaşları ya da İkinci Dünya Savaşı sırasında olduğu gibi kadınların tecavüze uğraması savaş sırasında sıkça rastlanan bir olaydır. Shaffer, savaş sırasında ve sonrasında Asya’da görev yapan her on Amerikalı askerden birinin Asyalı kadınlardan çocuk sahibi olduğunu belirtmektedir (Shaffer, 1999: 164). Özellikle, 1990’lı yıllarda Bosna Hersek’te on binlerce Bosnalı kadının ırzına geçilmesi olayı kadınların savaş sırasında ne kadar mağdur edildiğinin bir başka göstergesidir (Zalewski, 1995: 355). Bu nedenlerden dolayı kadınların daha barışsever olmaları beklenmektedir. ABD’li kadınlar, İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle beliren iki kutuplu dünyaya ve Soğuk Savaş’a erkeklerden daha coşkulu bir şekilde karşı koymaya çalışmışlardır. 1947-48 yıllarında Pearl Buck’ın liderliğini yaptığı Doğu ve Batı Birliği (*East and West Association*), halklar arasındaki etkileşimin artırılması ve dolayısıyla devletler arasındaki gerginliğin azaltılması için önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır (Shaffer, 1999: 154).

Feministler için önemli olan, kadınların da şan, şöhret ve refah gibi bir savaş ödülü veya ganimeti olarak algılanmaması ve herkesin kaderini belirleyen savaş kararlarının alınmasında kadınların da rol oynamasıdır (Tickner, 1991: 47). Benzer olayların uluslararası savaş ortamının olmadığı durumlarda da yaşandığı dikkate alındığında, barış ve güvenliğin sadece “savaşın olmaması hali” olmadığı kabul edilmelidir. Sonuç olarak, günümüzün birbirine bağlı ve karşılıklı bağımlı karmaşık dünyasında, ABD’nin uluslararası terörizmle mücadelesinde görüldüğü gibi, güvensizlik kavramının farklı düzeylerde ortaya çıktığı dikkate alındığında; realist kategorik anlayış yerine feministlerin de talep ettiği daha geniş kapsamlı bir güvenlik tanımlamasının yapılmasının gerekli olduğu kabul edilmelidir.

Feminizm ve Uluslararası Ekonomi Politik

Feminist yaklaşımın uluslararası ekonomi politik konularda önemli eleştirileri ve katkıları olmuştur. Uzun yıllar ihmal edildikten sonra, uluslararası kuruluşlar ve hükümet planlamacıları kadınların kalkınma projelerindeki özel statülerinin ve bu projelerde kadınlara olan ihtiyacın farkına vardılar. Pek çok devlette kadınlara karşı ayrımcı muamele vardır, ancak gelişmemiş ve kalkınmamış ülkelerde kadınların sömürülmesi ve ayrımcılık çok daha fazladır. Sömürgecilikle birlikte kadınların güç kaybına uğradığı örneklerin çokluğu nedeniyle modernleşme, şehirleşme, endüstrileşme ve Batılılaşma ile birlikte kadınların özgürleşeceği fikri, bazı feministler tarafından reddedilmektedir (Handelman, 1996: 79-81). Bundan dolayı, feministler geleneksel kalkınma modelleri dışında, kadınların özel durumlarını dikkate alan yeni kalkınma modellerinin geliştirilmesini talep etmektedirler. Ayrıca, her bölgenin ve kültürün farklı bir kalkınma yaklaşımını gerektirmesi dolayısıyla, bölge ve devlet bazında farklılıkların olması normal karşılanmaktadır (Rippenburg, 1999).

Kadınlar ekonomi politik alanında ve halk örgütlenmelerinde, 1960’lı yıllarda özellikle dış ticaret, kalkınma yardımı ve fakirlik gibi konuların uluslararası ilişkilerin temel konularını oluşturduğu Üçüncü Dünya ülkelerinde faaliyet gösteren Cinsiyet ve Kalkınma (*Gender and Development*) ile etkin olmaya başlamıştır. Bu hareket, küresel ekonomik ve siyasal süreçlerin cinsiyete göre şekillendiğini iddia ederek kadınları bu konuda bilgilendirmeyi amaçlamaktaydı. Daha çok küreselleşmenin ekonomik boyutu, neo-liberal düzenlemeler, kalkınma politikaları, kadın-erkek eşitsizliğiyle ilgili bürokratik engeller ve erkek-baskın devlet düzeniyle ilgili konularda alternatif feminist yaklaşımlar öne sürüldü (Thorburn, 2000: 7).

1980’li yılların başlarında feminist bilim insanları, kadınların Üçüncü Dünya kalkınma teori ve faaliyetlerinde yeterince yer almadığı iddiasıyla eleştiriler yapmaya başlamışlardır. Liberal pozitivist gelenekten yapılan eleştiriler, kadınların konu ile bütünleşmesi çağrısında bulunmuşlar, yani; kadınların da modernizmin nimetlerinden (sağlık, eğitim, barınma, vb. gibi) istifade etmeleri için kalkınma ve planlama süreçlerine katılmaları ve böylelikle kadın ayrımcılığı yapan uygulamalara son vermek gerektiğini vurgulamışlardır. Buna karşılık, kadınlar tarafından kendileri için tanımlanan, farklı kadınların farklı ihtiyaçlarına ve sorunlarına cevap vererek cinsiyet baskısı ve hiyerarşisine karşı çıkan feminist yaklaşımlar geliştirilmeye çalışılmıştır (Peterson ve Runyan, 1991: 80).

Feminist yaklaşımlar, uluslararası işbölümü, çalışma koşullarının tanımlanması ve değerlendirilmesi, kadınların ücretleri ve çalışma alanları gibi uluslararası ekonomi politik konularda ekonomik sistemin değiştirilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Buna göre, toplumların ve etnik grupların kimliklerinin de, kaynaklar ve sosyo-ekonomik adalet tarafından şekillendirildiklerinden sabit kavramlar olmadığını kabul etmek gerekmektedir. Kimlikler, “yeniden dağılım yapma ve tanıma çatsısı”nın öngördüğü şekilde tarihi sosyo-ekonomik gelişmelerin sonucunda ortaya çıkmaktadır (Adkins, 2002: 40). Feministlere göre, kalkınma kavramının kapitalist bir yatırım olduğunu ve birimler arasındaki ilişkilerin modernite, Batı ve baskı kavramlarıyla ilintili olduğunu kabul etmek gereklidir; dolayısıyla uluslararası ekonomi politiği cinsiyet temelli olmaktan çıkarmak gerekir (Pritchard, 2000: 62).

Bazı teorisyenler ise, sürdürülebilir kalkınma için kadınca bir yaklaşımın zaruri olduğunu dile getirmeye başlamışlardır. Bunlara göre, kadınların kişi ve toplum hakkında sahip olduğu değerler, erkek değerlerinin aksine ne insanlara ne de gezegene zarar verirler. Üçüncü Dünya’dan bazı feminist kadınlar 1984 yılında, BM’nin ilan ettiği Kadınların On Yılı’nın sonlarında bir araya gelerek Batılı kalkınma kalıplarına karşı eleştiriler geliştirerek ve yeni kalkınma vizyonları tanımlayıp uygulamaya çalışarak önemli bir girişimde bulunmuşlardır (Zinsser, 2002: 166). Bu feministler, DAWN (*Development Alternatives with Women for an New Era*, “Yeni Bir Çağ İçin Kalkınma Alternatifleri”) örgütünü kurmuşlardır. Bugün dünyanın farklı kıtalarında faaliyet gösteren DAWN projesi değişik araştırmalar yürütmektedir. İlk kez makro ekonomik konuları kadın hareketlerinin gündemine alan DAWN’ın, 1985’te BM’nin Nairobi’de düzenlediği Kadın Konferansı’nda yaptığı çalışmaya 2000’nin üzerinde kadın katılmıştır (Zinsser, 2002: 166).

DAWN, asıl uğraş alanı olan kalkınma konularında önemli çalışmalar yapmıştır. “Sınıf, cinsiyet ve ırk eksenli ayrımlara dayanan ve ülkeler arasındaki ilişkilerden kaynaklanan eşitsizliklerin olmadığı; temel ihtiyaçların temel haklar olduğu; fakirliğin ve tüm şiddet şekillerinin ortadan kalktığı ve herkesin kendi potansiyelini geliştirebileceği bir dünya” (Pritchard, 2000: 62) talebinde bulunmaktadır. DAWN’ın hakim kalkınma anlayışına getirdiği eleştirilere, daha sonra başka uluslararası platformlarda da devam edilmiştir. Pekin’de düzenlenen Dördüncü Dünya Kadınlar Konferansı’nda “kadın fakirliğini, çevrenin korunmasını, kadınların siyasal açıdan güçlendirilmesini” içeren, kısacası sosyal adalet ilkelerini hakim kılacak bir kalkınma modelinin benimsenmesi gerektiği dile getirilmiştir (Pritchard, 2000: 63).

Feminizm ve Uluslararası Hukuk

Feminizmin son zamanlarda üzerinde durduğu konulardan biri de uluslararası hukuktur. Uluslararası hukukun yapısının ve içeriğinin erkek egemen olduğunu ve kadınların marjinalleştirildiğini iddia eden feminist teorisyenler, ilk ciddi akademik eleştirilerini 1991 yılında yapmışlardır. Bu yıldan itibaren de konu üzerinde tartışmalar yaşanmış ve farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir (Charlesworth ve diğerleri, 1994; Teson, 1994).

Feminist teorisyenlerin uluslararası hukukun kavramsal temellerine yönelik üç kavramsal eleştirisi olmuştur. Birincisi, uluslararası hukukun asıl öznesi olarak kabul edilen devlet, kadın bakışını yansıtmamakta ve kadınların çıkarını korumamaktadır. İkincisi, cinsiyetten ziyade tarihi güç dinamikleri geleneksel anlayışı belirlemektedir. Üçüncüsü, devlet kavramı ve uygulamaları erkek-merkezlidir. Feminizm, uluslararası hukukun özüne yönelik olarak da üç önemli eleştiri yapmıştır: Birincisi, uluslararası insan hakları erkek yanlısıdır ve kadın haklarını savunmamaktadır. İkincisi, savaşla ilgili hukuk kuralları cinsiyet temellidir ve kadınların aleyhine işlemektedir (Fellmeth, 2000: 660). Üçüncüsü, kamusal alan-özel alan dikotomisinin uzantısı olarak, uluslararası hukuk da kadınların aleyhine yapılandırılmış kamusal alanla (devletler-arası ilişkiler) ilgilidir ve kadını bir uluslararası hukuk süjesi olarak kabul etmemektedir (Charlesworth ve diğerleri, 1994: 391). Kısacası feminist uluslararası hukuk anlayışı, erkek seçkinlerin çıkarlarına hizmet eden ekonomik ve siyasal öncelikleri temin ederken temel insani, toplumsal ve ekonomik ihtiyaçları karşılamayan devlet sisteminin

tüm uluslara mensup erkekler tarafından kurulduğunu ve devam ettirildiğini ileri sürmektedir (Charlesworth ve diğerleri, 1994: 389).

Devletin sorumlulukları, mülteci hukuku, güç kullanımı, insancıl savaş hukuku, insan hakları, nüfus kontrolü ve uluslararası çevre hukuku gibi uluslararası hukuk konularıyla doğrudan ilgilenen feminist anlayışa göre, uluslararası hukuk sadece erkek-merkezli değil, aynı zamanda Avrupa-merkezlidir. Bu çerçevede self-determinasyon hakkı da hakim anlayış tarafından sadece sınırlı olarak tanınmaktadır. Dolayısıyla, devleti merkezden çıkararak bir hukuk anlayışını benimsemek ve konsensüse dayalı ve barış içinde bir arada yaşama ilkesini dikkate alarak genişleyen ve bu amaca hizmet eden uluslararası rejimler kurmak gerekir (Charlesworth ve diğerleri, 1994: 393-394).

Uluslararası hukukun ve uluslararası legal sistemin temel aktörlerinden ve yapıcılardan olan uluslararası örgütler de kadınların varlığını yeterince dikkate almamaktadır. Hakim anlayışa göre, ulus-devletlerin işlevlerinin bir uzantısı olarak kabul edilen uluslararası örgütler daha çok devletlerin çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışırlar. Yapıları devlet yapılarına benzediğinden kadınlar bu kurumlardan da, en evrensel olan BM de dahil olmak üzere dışlanmıştır. Örneğin, kuruluşundan beri hiçbir kadın Uluslararası Hukuk Komisyonu'na üye olamamıştır (Charlesworth ve diğerleri, 1994: 390).

Fellmeth'in de belirttiği gibi, uluslararası hukuk ne kavramsal ne de prosedür açısından cinsiyet temellidir. Zaten feministler de alternatif bir uluslararası hukuk teorisi geliştirmekten ziyade, hakim uluslararası hukuk anlayışının kadınları ilgilendiren konulardaki kusurlarına vurgu yapmakta ve dünya sisteminin iyi çalışmadığını; kadınların insan haklarından istifade edemediğini dile getirerek, geleneksel bakışın değiştirilmesini istemektedirler. Bu da, kadınların uluslararası örgütlerde ve devlet düzeyinde siyasi ve ekonomik temsillerinin artırılması ile çözülebilir (Fellmeth, 2000: 730-731).

Aslında uluslararası antlaşmalar 1945 yılından bu yana kadın haklarını korumaya çalışmaktadır. 1980'lerden itibaren faaliyette olan ve BM'ye bağlı olarak çalışan Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi ve Komitesi bunun somut örneklerindedir (Fellmeth, 2000: 679). Kadınların savaşlarda mağdur olmaları uluslararası hukukun önemli bir sorunudur, ancak bu cinsiyet önyargısından değil, güç politikasından kaynaklanmaktadır. Uluslararası hukukta cinsiyet önyargısının ve kadınların temsil

edilmemesinin kaynağı, hukukun devlet ve çok uluslu şirketlerin çıkarlarını koruyacak şekilde düzenlenmesi ve kadın haklarının iyileştirilmesi için gerekli dikkatin ve kaynağın ayrılmamasıdır (Fellmeth, 2000: 661 ve 668).

Feminizm ve Uluslararası İnsan Hakları

İnsan hakları söz konusu olduğunda kadınların erkeklerden daha fazla mağdur oldukları görülmektedir. Bireysel, ulusal ve uluslararası sistem düzeylerinde kadınlara yönelik şiddet dünyadaki en yaygın, fakat en az bilinen insan hakları ihlalidir. Örneğin, uluslararası gelişmelerden en çok etkilenen kesim olan kadının şiddete uğraması; dövülmesi, bir insan hakları sorunu olmaktan ziyade kültürel bir gelenek olarak görülmektedir (Zalewski, 1995: 345). Bazı feminist yazarlara göre, kadın olmak bir anlamda yaşamsal tehdit altında olmak demektir (Bunch ve Carrillo, 1994: 258). Yapılan çalışmalarda kadınların hangi düzeyde haksızlıklara tabi tutulduğu görülebilir: Dünyadaki 18 milyon civarındaki göçmenin yaklaşık %75-80'inin kadınlardan oluşması çarpıcı bir göstergedir. (Zalewski, 1995: 343). Günümüzde bile dünya kadınlarının 2/3'ünün insan hakları ihlal edilmektedir. Fransa'da şiddet kurbanlarının %95'ini kadınlar oluşturmaktadır (Bunch ve Carrillo, 1994: 258).

Feminist yaklaşımlar, uluslararası ilişkiler disiplininin görece yeni konularından biri olan insan haklarının korunması konusunda kadınların en çok mağdur olan kesim olmalarına karşın, sistematik olarak ihmal edildiğini ve bu konuda yeterince çalışma olmadığını ileri sürmektedirler. Geleneksel insan hakları kavramları, kadınların şiddete ve ayrımcılığa maruz kalmalarını açıklamada yetersiz kalmaktadır (Bunch ve Carrillo, 1994: 256). Kadınların evdeki mağduriyetleri yanında, çalıştıkları çok-uluslu şirketlerde de kötü muameleye tabi tutulmaları, seks turizminde kullanılmaları, askerlerce hayat kadını ve nihayet Bosna'da olduğu gibi tecavüze uğrayanların savaş aracı olarak kullanılmaları, kadınları uluslararası arenada oldukça yaygın ve erkeklerden çok daha vahim bir şekilde insan hakları konusunda mağdur kılmaktadır.

İnsan hakları konusunda çalışan birimler, ancak son zamanlarda bu konuya eğilmeye başlamışlardır. Örneğin, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın yayınladığı yıllık insan hakları raporu ilk kez 1994 yılında kadın konusuna bir bölüm ayırmıştır. Uluslararası Af Örgütü ilk defa 1990 yılında "Cephedeki Kadınlar" başlığı altında bir rapor yayınlamıştır. Birleşmiş Milletler de 1991 yılında "Dünya Kadınları: 1970-1990 Eğilimler ve İstatistikler" adlı bir çalışma

yayınladıktan sonra 1993 yılında Viyana’da düzenlenen Dünya İnsan Hakları Konferansı’nda konuyu kapsamlı olarak tartışmıştır (Peterson ve Runyan, 1994). BM İnsan Hakları Komisyonu 1994 yılında tüm kadınlara yönelik insan hakları ihlallerini kınayan bir karar almış (Zalewski, 1995: 347); BM Güvenlik Konseyi de 2000 yılında Uluslararası Kadın Günü’nde bir bildiri yayınlayarak silahlı çatışmalardaki kadınların durumu üzerine özel bir oturum gerçekleştirmiştir (Rabrenovic ve Roskos, 2001: 44).

Uluslararası örgütlerin ve kurumların yanı sıra ulus-devletler de kadınlara yönelik insan hakları ihlallerini dış politika konusu yapmaya başlamışlardır. Örneğin, Kanada hükümeti 1993 yılında ilk kez bir kadına, kendi ülkesinde (Suudi Arabistan) insan haklarından mahrum bırakıldığı için oturma izni vermiştir. Güney Kore de Koreli kadınların İkinci Dünya Savaşı sırasında Japon askerleri tarafından şiddete maruz bırakılmaları ve fahişe olarak kullanılmalarından dolayı Japon hükümetinden tazminat talebinde bulunmuştur (Zalewski, 1995: 346).

Feminist yaklaşımlar barış, insan hakları ve sosyal adalet konularının birbirleriyle etkileşimde bulunmalarının, insan hakları konusunda ilerlemeler sağlayacağını göstermiş ve bu hakların genişletilmesinde öncü bir rol oynamıştır (Rabrenovic ve Roskos, 2001: 45). Kadın hakları hem birinci nesil (siyasal ve medeni haklar) hem de ikinci nesil (yiyecek, barınma, sağlık ve istihdam temini) insan haklarının önemli bir konusu olarak ele alınmıştır. Bunun yanında, kadınlara yönelik ayrımcılığı yasaklayan yeni yasal mekanizmaların oluşturulmasını ve insan hakları kavramının feminist bakışı da içine alacak şekilde genişletilmesini savunan görüşler de ortaya atılmıştır (Bunch ve Carrillo, 1994: 267-71).

SONUÇ

Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra büyük bir dinamizm içine giren uluslararası ilişkiler disiplinde, kuramsal yaklaşım ve tartışmaların artmasıyla birlikte realist paradigmayı sorgulayan yeni teorik çabalardan (Eralp, 2001: 7) biri de feminist yaklaşımlardır. Kadın kavramını bir analiz birimi, cinsiyeti de epistemolojik bir kategori olarak ele alan feminizmin özü, akademik geleneğin radikal bir yeniden yorumlanmasıdır (Zalewski, 1995: 339-340). “Feminizm, sosyal fenomenlerin açıklamasını yapan tek bir teori, ekol veya metodoloji değil, bir türdür” (Fellmeth, 2000: 664). Feminizm, kendisine en çok direnen disiplin olan uluslararası ilişkiler alanında önemli akademik çalışmaların bir parçası olmayı başarmıştır. Ancak bu konuda yeterli teorik ve ampirik çalışmanın yapıldığını ve

geliştirildiğini söylemek güçtür. Bunun en temel nedenlerinin başında, uluslararası ilişkiler disiplininde çalışan kadın sayısının azlığı, uluslararası ilişkiler alanının soyut ve gayri şahsi doğası, bu disiplinin sadece devlet ve ekonomilerin kamusal alanıyla ilgilenmesi ve daha çok pozitivist yaklaşıma dayanması gelmektedir (Peterson ve Runyan, 1991: 75).

Feminist yaklaşımların, genel kabul görmüş teorilere rakip olarak ileri sürülmediğini de belirtmek gerekir, çünkü ne şimdiye kadar tutarlı bir feminist yaklaşım geliştirilebilmiştir (Peterson ve Runyan, 1991: 72), ne de sosyal bilimlerdeki hakim akademik geleneklerin ve dolayısıyla uluslararası ilişkiler disiplininin hakim söylemlerinin desteği alınabilmiştir. Ancak, feminist teorisyenler farklı epistemolojik ve metodolojik inşa süreçlerini başlatmışlardır (Mountz ve diğerleri, 2003). Feminizmi, daha çok hakim/ana-akım uluslararası ilişkiler çalışmalarının yanlışlarını ve eksik yönlerini ortaya koymaya çalışan bir yaklaşımlar yelpazesi olarak görmek gerekmektedir.¹² Bir eleştirel yaklaşımlar demeti olan feminist hareket, hala çok-parçalı ve tamamlanmamış bir disiplin, akım ve proje görünümündedir. Feminist yaklaşımların parçalanmışlığı, cinsiyet boşluğunun nasıl doldurulacağı ve liberal demokrasi, askeri güçler, küreselleşme vb. gibi siyasi gelişmelere nasıl tepki gösterileceği konularında güçlülere neden olmaktadır (Jaquette, 2001: 122). Ancak, farklı feminist söylemlerin ortaya çıkması her zaman için olumsuz bir anlama gelmez. Bu şekilde, kadınların özel durumu konusunda yeni yeni alanların araştırılması ve sorgulanması mümkün olmaktadır (Lieske, 2001). Sonuç olarak, ontolojik istikrardan yoksun, ancak yararlı bir tartışma süreci ile neticelenen feminist yaklaşımlar (Nixon, 2001: 209), uluslararası ilişkiler disiplininin “merkezi” bütünlerinden biri olmayı başarmış değildir (Rabrenovic ve Roskos, 2001: 42).

Feminizm, uluslararası ilişkiler teorilerine daha açıklayıcı güce sahip olmalarını sağlayacak şekilde yeni kavramların, boyutların ve konuların dahil edilmesini savunmaktadır (Peterson ve Runyan, 1991: 68). Feminist kavramsallaştırma uluslararası ilişkiler alanının uluslararası kalkınma ve barış çalışmaları gibi bazı alt disiplinlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Disiplinin merkezi kavramlarını etkilemesi için realist anlayışın ciddi biçimde sorgulanması ve kabullerinin yıkılması gerekmektedir. Bu amaca yönelik olarak feminist akademisyenler, uluslararası ilişkiler disiplininde yaşanan “üçüncü tartışma” çerçevesinde, disiplinindeki pozitivist anlayışı başka bir açıdan eleştirmiş ve devlet, egemenlik, güvenlik ve temsil gibi kavramlar konusundaki Batılı “verileri” sorgulamıştır. Genellikle ihmal edilen

cinsiyet kavramı devletlerin siyasi, iktisadi ve sosyo-kültürel boyutlarında bir değişken olarak kabul edilmiştir.

Feminist yazar ve düşünürler cinsiyet ayırımının, sosyal bilimlerdeki akademik çalışmalar için bir çıkış noktası mı yoksa belli ve sabit bir durum mu olduğu konusunda net değildirler. Feminist uluslararası ilişkiler teorileri çalışmalarıyla devletlerin, egemenliğin ve uluslararası sistemin kabul gören anlamlarını reddederek, bunları yeniden anlamlandırmaya çalışmakla uluslararası ilişkiler disiplinine yeni boyutlar kazandırmakta ve daha kapsamlı analizler yapma fırsatı sağlamaktadır. Kısacası, feminizm geleneksel uluslararası ilişkiler çalışmalarına alternatif değil, alternatifler sunmaktadır. Bu yaklaşımların, uluslararası politikayı hem düzeltme hem de dönüştürme yönünde önemli etkileri mevcuttur. İleriki dönemlerde etki ve önemlerinin artması ve uluslararası ilişkiler teorileri içindeki yerlerinin daha iyi olması beklenmektedir.

Feminist yaklaşımların geleneksel kavramlaştırmalar ve modern şablonlar gibi kategorik varsayımlardan uzak durmaları gerekir. Çünkü iddia ettikleri gibi geleneksel yanlış yapılandırmalar yerine yeni yanlışların konulması sorunu çözmeyecek ve feminist teorileştirme çabalarına da zarar verecektir. Bunun yerine, çoğulculuk, ortama göre şartlanma ve olasılık gibi kavramlara vurgu yapan, genel teorilerinkine benzer yeni söylemler geliştirmeleri daha gerçekçi olacaktır. Bu aynı zamanda uluslararası ilişkiler disiplininin ve teorik tartışmaların gidiş yönüne de paraleldir. Bunun için de öncelikle, farklı söylemlerin seslendirilmesine imkan veren ve toplumsal sınırlamaları daha az olan demokratik küresel bir siyasi ortamın oluşturulması gerekmektedir. Günümüzün önde gelen uluslararası ilişkiler teorisyenlerinden Robert O. Keohane'nin uluslararası ilişkiler ile feminist alanları arasındaki etkileşim konusunda yazdığı bir makalede vurguladığı gibi, "eğer uluslararası ilişkiler uzmanları feminist teorilerin dile getirdiği önemli sorulara açık olursa ve feministler de hipotezlerini delilleriyle birlikte test edilebilir ve yanlışlanabilir şekilde oluştururlarsa, biz [yani, tartışmanın tarafları,] ancak birbirimizi anlarız" (Locher ve Prügl, 2001: 111).

Feminist yaklaşımların uluslararası disipline olumlu katkıları olmuştur. Öncelikle, farklı ve eleştirel yaklaşımları içerdiği için disipline epistemolojik ve kavramsal bir çeşitlilik, dolayısıyla da zenginlik kazandırmıştır. İkinci olarak, devlet-dışı aktörlere (yerel, ulusal ve ulus-aşırı) vurgu yaparak, realist okulun devlet merkezli anlayışı yerine daha kapsamlı bir uluslararası sistem ve anlayış geliştirilmesine yardımcı olmuştur (Locher ve Prügl, 2001:

124). Ancak, bazı feminist yaklaşımların iddia ettiği gibi, kadınların uluslararası politikada daha fazla yer alması, uluslararası ilişkiler disiplininin gelişim seyrini fazla değiştiremeyecektir. Fırsat buldukları takdirde kadınların da erkekler gibi kişisel, toplumsal ve ulusal çıkarlar için savaştığı veya savaşacağı görülür. Kadınların hakim olduğu bir sistemde devletlerarası ilişkilerin ve özellikle savaşların niteliğinin değişip değişmeyeceği ise bugün itibariyle kestirilemez. Feminist yaklaşımlar, uluslararası ilişkilerde geleneksel olmayan bilgi edinme şekillerinin ve yöntemlerinin kullanılmasını önermekle, son zamanlarda gelişen bilimsel çoğulculuk akımının bir parçası olarak kabul edilmelidir. Netice itibariyle feminizm, uluslararası ilişkiler disiplininin merkezi olmasa da önemli bir parçası olmuştur. Son zamanlarda uluslararası politikadaki her önemli gelişme üzerine feminist bakış açısını yansıtan çalışmaların yapılması, bunun göstergesidir.

KAYNAKÇA

ADKINS, L. (2002), "Sexuality and Economy: Historicisation vs Deconstruction", *Australian Feminist Studies*, 17 (37), ss. 31-41.

ALMOND, B. (2000), "Bir Serbest Piyasa Toplumundaki Feminist Hareketler", David Conway (ed.), *Serbest Piyasa Feminizmi*, (Çev. M. Bahattin Seçilmişoğlu), Ankara: Liberte Yayınları, ss. 85-97.

ARI, T. (2002), *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, İstanbul: Alfa Yayınları.

BARLOW, T. E. (1998), "Green Blade in the Act of Being Grazed": Late Capital, Flexible Bodies, Critical Intelligibility", *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*, 10 (3), ss. 119-158.

BLANCHARD, E. M. (2003), "Gender, International Relations, and the Development of Feminist Security Theory", *Signs: Journal of Women Culture and Society*, 28 (4), ss. 1289-1312.

BROWN, S. (1995), *New Forces, Old Forces, and the Future of World Politics*, (Post-Cold War Edition), New York: Harper Collins College Publishers.

BUNCH C. ve CARILLO, R. (1994), "Global Violence Against Women: The Challenge to Human Rights and Development", Michael T. Klare ve Daniel C. Thomas (ed.), *World Security: Challenges for a New Century*, New York: St. Martin's Press, ss. 256-273.

CHARLESWORTH, H., CHINKIN C. ve WRIGHT, S. (1994), "Feminist Approaches to International Law", Anthony D'Amato (ed.), *International Law Anthology*, Basım yeri yok: Anderson Publishing Co, ss. 389-394.

CHERNIAVSKY, E. (2000), "Visionary Politics? Feminist Interventions in the Culture of Images", *Feminist Studies*, 26 (1), ss. 171-186.

CHILCOTE, H. R. (1994), *Theories of Comparative Politics: The Search for a Paradigm Reconsidered*, Boulder, CO: Westview Press.

CONWAY D. (2000), "Serbest Piyasa Feminizmi", David Conway (ed.), *Serbest Piyasa Feminizmi*, (Çev. M. Bahattin Seçilmişoğlu), Ankara: Liberte Yayınları, ss. 1-59.

DAVID, M. E. (2000), "Serbest Piyasa Feminizmi: Bir Cevap", David Conway (ed.), *Serbest Piyasa Feminizmi*, (Çev. M. Bahattin Seçilmişoğlu), Ankara: Liberte Yayınları, ss. 99-107.

DAVIDOFF, L. (2002), *Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet*, Ayşe Durakbaşa (ed.), İstanbul: İletişim Yayınları.

DAWN (2003), "About DAWN", DAWN Web Sayfası, <http://www.dawn.org.fj>, (Erişim Tarihi: 14.07.2005)

DELMAR, R. (1984), "Engels'in 'Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Yükselişi'ne Yeniden Bakış", Juliet Mitchel ve Ann Oakley (ed.), *Kadın ve Eşitlik*, (Çev. Fatmagül Berktaş), Ankara: Kaynak Yayınları, ss. 133-155.

DRYZEK, O. S. (1990), *Discursive Democracy: Politics, Policy, and Political Science*, New York: Cambridge University Press.

EISSENTEIN, Z. (1999), "Constructing a Theory of Capitalist Patriarchy and Socialist Feminism", *Critical Sociology*, 25, (2/3), ss. 196-217.

ELSHTAIN, J. B. (1995), *Women and War*, Chicago: University of Chicago Press.

ENLOE, C. (1990), *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*, Berkeley: University of California Press.

FELLMETH, X. A. (2000), "Feminism and International Law: Theory, Methodology, and Substantive Reform", *Human Rights Quarterly*, 22, ss. 658-733.

FINGER, A. ve ROSNER, V. (2001), "Doing Feminism in Interdisciplinary Contexts", *Feminist Studies*, 27 (2), ss. 499-503.

FRIEDAN, B. (1963), *The Feminine Mystique*, New York: W. W. Norton & Co.

FRIEDMAN, S. S. (2001), "Academic Feminism and Interdisciplinarity", *Feminist Studies*, 27 (2), ss. 504-509.

ERALP, A. (ed.) (2001), *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

GOLDSTEIN, J. S. (1999), *International Relations*, New York: Longman.

GRANT, R. ve NEWLAND, K. (ed.) (1991), *Gender and International Relations*, Bloomington: Indiana University Press.

HANDELMAN, H. (1996), *The Challenge of Third World Development*, New Jersey: Prentice Hall, Inc.

HAWKESWORTH, M. (1997), "Confounding Gender", *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 22 (3), ss. 649-685.

HOPMANN, T. (2003), "Adapting International Relations Theory to the End of the Cold War", *Journal of Cold War Studies*, 5 (3), ss. 96-101.

HOROWITZ, D. (1994), "The Feminist Assault on the Military", John T. Rourke (ed.), *Taking Sides: Clashing Views on Controversial Issues in World Politics*, Guilford, CT: The Dushkin Publishing Group, Inc., ss. 270-274.

JAGGAR, A. M. (1988), *Feminist Politics and Human Nature*, New Jersey: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

JANIEWSKI, D. E. (2001), "Engendering the Invisible Empire: Imperialism, Feminism, and US Women's History", *Australian Feminist Studies*, 16 (36), ss. 279-293.

JAQUETTE, J. S. (2001), "Women and Democracy: Regional Differences and Contrasting Views", *Journal of Democracy*, 12 (3), ss. 111-125.

KEGLEY, W. C. ve WITTKOPF, E. R. (1997), *World Politics: Trend and Transformation*, New York: St. Martin's Press.

KEGLEY W. C. ve WITTKOPH, R. E. (ed.) (1995), *The Global Agenda: Issues and Perspectives*, New York: McGraw-Hill, Inc.

KLARE, T. M. ve THOMAS D. C. (ed.) (1994), *World Security: Challenges for a New Century*, New York: St. Martin's Press.

LAPID, Y. (1989), "The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era", *International Studies Quarterly*, 33, ss. 235-254.

LIESKE, P. (2001), "Feminist Discourse and the Resistance of Metanarratives", *College Literature*, 28 (3), ss. 163-170.

LILBURN, S. (2000), "Ask Not 'Does Feminism Need a Theory of the State?' But Rather, Do Theorists of the State Need Feminism?", *Australian Feminist Studies*, 15 (31), ss. 107-110.

LOCHER B. ve PRUGL, E. (2001), "Feminism and Constructivism: Worlds Apart or Sharing the Middle Ground?", *International Studies Quarterly*, 45, ss. 111-129.

LURIE, S., CHETKOVICH, A., GALLOP, J., MODLESKI, T. ve SPILLERS, H. (2001), "Restoring Feminist Politics to Poststructuralist Critique", *Feminist Studies*, 27 (3), ss. 679-707.

Macmillan Contemporary Dictionary (1986), İstanbul: ABC Kitabevi.

MICHEL, A. (1984), *Feminizm*, (Çev. Şirin Tekeli), İstanbul: Kadın Çevresi Yayınları.

MINGST, K. (1999), *Essentials of International Relations*, New York: W. W. Norton & Company.

MITCHEL, J. (1984), "Kadın ve Eşitlik", Juliet Mitchel ve Ann Oakley (ed.), *Kadın ve Eşitlik*, (Çev. Fatmagül Berktaş), Ankara: Kaynak Yayınları, ss. 23-50.

MITCHEL, J. ve OAKLEY, A. (1984), "Giriş", Juliet Mitchel ve Ann Oakley (ed.), *Kadın ve Eşitlik*, (Çev. Fatmagül Berktaş), Ankara: Kaynak Yayınları, ss. 11-22.

MOUNTZ A., MIYARES, I., WRIGHT, R. ve BAILEY, A. (2003), "Methodologically Becoming: Power, Knowledge and Team Research", *Gender, Place and Culture*, 10 (1), ss. 29-46.

NAFISI, A. (2000), "Roundtable: Three Women, Two Worlds, One Issue", *SAIS Review*, 20 (2), ss. 31-50.

NIXON, N. (2001), "Cinderella's Suspicions: Feminism in the Shadow of the Cold War", *Australian Feminist Studies*, 16 (35), ss. 209-223.

PAISLEY, F. (2002), "Cultivating Modernity: Culture and Internationalism in Australian Feminism's Pacific Age", *Journal of Women's History*, 14 (3), ss. 105-132.

PETERSON, V. S. ve RUNYAN, A. S. (1991), "The Radical Future of Realism: Feminist Subversions of IR Theory", *Alternatives*, 16, ss. 67-106.

PETERSON, V. S. ve RUNYAN, A. S. (1994), "A Stark Picture: Gendered Politics in a Global Context", *Harvard International Review*, 16 (4), ss. 38-42.

PETERSON, V. S. (2000), "Rereading Public and Private: The Dichotomy that is Not One", *SAIS Review*, 20 (2), ss. 11-29.

PRITCHARD, E. A. (2000), "The Way Out West: Development and the Rhetoric of Mobility in Postmodern Feminist Theory", *Hypatia*, 15 (3), ss. 45-72.

RABRENOVIC G. ve ROSKOS, L. (2001), "Introduction: Civil Society, Feminism, and the Gendered Politics of War and Peace", *NWSA Journal*, 13 (2), ss. 40-54.

RAVICH S. ve TAHIR-KHELI, S. (2000), "Roundtable: Three Women, Two Worlds, One Issue", *SAIS Review*, 20 (2), ss. 31-50.

REED, E. (1985), *Kadın Özgürlüğünün Sorunları*, İstanbul: Yazın Yayıncılık.

RIPHENBURG, C. J. (1999), "Gender Relations and Development in the Yemen: Participation and Employment", *Peacekeeping and International Relations*, ss. 5-22.

ROWBOTHAM, S., SEGAL J. ve WAINWRIGHT, H. (1984), *Feminizm, Sosyalizm ve Eylemde Birlik*, (Çev. Emel Çetin Özgül), İstanbul: İletişim Yayınları.

RUDY, K. (2000), "Difference and Indifference: A US Feminist Response to Global Politics", *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 25 (4), ss. 1051-1053.

SHAFFER, R. (1999), "Women and International Relations: Pearl S. Buck's Critique of the Cold War", *Journal of Women's History*, 11 (3), ss. 151-175.

SINCLAIR, R. M. (1998), "Community, Identity and Gender in Migrant Societies of Southern Africa: Emerging Epistemological Challenges", *International Affairs*, 74 (2), ss. 339-353.

SOMMERS, C. H. (2000), "Feminist Hata", David Conway (ed.), *Serbest Piyasa Feminizmi*, (Çev. M. Bahattin Seçilmişoğlu), Ankara: Liberte Yayınları, ss. 109-118.

SYLVESTER, C. (1994), *Feminist Theory and International Relations in a Postmodern Era*, Cambridge: Cambridge University Press.

TAVARES, T. (2000), "De-Americanizing American Studies and Feminist Studies: Notes of a Portuguese Feminist Americanist", *American Studies International*, 38 (3), ss. 100-106.

TESON, F. R. (1994), "Feminism and International Law: A Reply", Anthony D'Amato (ed.), *International Law Anthology*, Anderson Publishing Co, ss. 394-400.

TESSLER M. ve WARRINER, I. (1997), "Gender, Feminism, and Attitudes Toward International Conflict: Exploring Relationships With Survey Data from the Middle East", *World Politics*, 49 (2), ss. 250-281.

THOMPSON, B. (2002), "Multiracial Feminism: Recasting the Chronology of Second Wave Feminism", *Feminist Studies*, 28 (2), ss. 337-360.

THORBURN, D. (2000), "Feminism Meets International Relations", *SAIS Review*, 20 (2), ss. 1-10.

TICKNER, J. A. (1999), "Searching for the Princess? Feminist Perspectives in International Relations", *Harvard International Review*, 21 (4), ss. 44-48.

TICKNER, J. A. (1992), *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Security*, New York: Colombia University Press.

TRUE, J. ve MINTROM, M. (2001), "Transnational Networks and Policy Diffusion: The Case of Gender Mainstreaming", *International Studies Quarterly*, 45, ss. 27-57.

TUNNICLIFFE, S. (1994), "War, Peace and Feminist Theory", John T. Rourke (ed.), *Taking Sides: Clashing Views on Controversial Issues in World Politics*, Guilford, CT: The Dushkin Publishing Group, Inc., ss. 275-279.

WALTERS, M. (1984), "Kadın Hakları ve Kadınların Uğradığı Haksızlıklar: Mary Wollstonecraft, Harriet Martineau, Simone de Beauvoir", Juliet Mitchel ve Ann Oakley (ed.), *Kadın ve Eşitlik*, (Çev. Fatmagül Berktaş), Ankara: Kaynak Yayınları, ss. 157-265.

WALTZ, K. (1979), *Theory of International Politics*, Reading, MASS, ABD: Addison-Wesley.

WEBSTER, F. (2002), "Do Bodies Matter? Sex, Gender and Politics", *Australian Feminist Studies*, 17 (38), ss. 191-205.

Whitworth, S. (1994), *Feminism and International Relations*, London: Macmillan.

ZALEWSKI, M. (1995), "Well, What is the Feminist Perspective on Bosnia?", *International Affairs*, 72 (2), ss. 339-356.

ZINSSER, J. P. (1975-198), "From Mexico to Kopenhagen to Nairobi: The United Nations Decade for Women", *Journal of World History*, 13 (1), ss. 139-168.

SON NOTLAR

* Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bolu.

¹ Feminizm (*feminism*) Latin kökenli bir kelimedir. *Feminine*, Latince'si *femininus*, kelimesinden türetilmiştir. Bu kelime ise Latince kadın anlamına gelen *femina* kelimesinden türetilmiştir. Bkz. *Macmillan Contemporary Dictionary*, (1986), s. 376-377. İngilizce'ye ise Fransızca'dan geçmiştir. Zamanla dünyadaki tüm kadın hareketlerine ortak isim olarak kullanılmaya başlanmıştır.

² Akademik çalışmalarda feminizm ile birlikte cinsiyet kavramı da kullanılmaktadır. Cinsiyet geniş anlamıyla, kadın ve erkek olma özelliği veya durumu anlamında kullanılır. Yani, toplumsal ve kültürel olarak yapılandırılmış erkeksellik ve kadınsallık kategorileridir. Cinsiyet kavramı feminizm kavramından daha geniş anlamda kullanılmaktadır. Feminizm daha çok kadını vurgulayan bir kavramken, cinsiyet hem erkek hem de kadın kimliklerinin karmaşık toplumsal yapılanması anlamında kullanılır. Bazı feministler *gender* (siyasi) anlamındaki cinsiyeti, *sex* (biyolojik) anlamındaki cinsiyetten ayırmaktadırlar. Ben ayırım tartışmasına girmeden, bu çalışmada cinsiyeti siyasi içerikli bir anlamda kullanacağım. Bir cinsiyet (*gender* ve *sex*) ayırım tartışması için bkz. Fiona Webster (2002).

³ Feminist yaklaşımların bazı önemli akademik çalışmaları için bakınız. Grant ve Newland (ed.) (1991); Enloe (1990); Tickner (1992); Whitworth (1994); Sylvester (1994); Elshtain (1995).

⁴ Örneğin, 1989 yılında Southern California Üniversitesi'nde düzenlenen "Kadın, Devlet ve Savaş: Cinsiyetin Yarattığı Fark" başlıklı bir konferans konuyla ilgili ilk önemli toplantılardan biridir.

⁵ Teori kitapları yanında, ABD'de lisans düzeyinde okutulan ders kitapları da konuya değinmektedirler. Goldstein (1999); Mingst (1999).

⁶ Üçüncü tartışma (*third debate*) konusunda daha fazla bilgi için bkz. Lapid (1989).

⁷ Uluslararası politikanın yeni konuları için bakınız, Klare ve Thomas (ed.) (1994); Kegley ve Wittkoph (ed.) (1995); Brown (1995); Chilcote (1994).

⁸ Emperyalizmin patriarkal bir kavram olduğu konusunda bkz. Janiewski (2001).

⁹ Betty Friedan, bazıları tarafından ilk resmi feminist olarak adlandırılmaktadır. 1963 yılında yazdığı *Feminist Mystique* adlı kitap, feminizm üzerine yazılan klasik eserlerden biridir. Bkz. Friedan (1963).

¹⁰ *Man, the State, and War* (Adam/Erkek, Devlet ve Savaş) isimli kitabında dünyanın önde gelen neo-realist teorisyeni Kenneth Waltz, savaşların nedenlerini üç farklı (bireysel, ulusal ve uluslararası sistem) düzeyde aramak ve araştırmaktadır. Tusidides, Makyavelli ve Hobbes çizgisinin devamı olan bu askerleştirilmiş güvenlik kavramı Batı siyaset bilim çalışmalarının merkezinde yer almaktadır. Bkz. Blanchard (2003), s. 1293.

¹¹ Uluslararası ilişkiler literatüründe güç kavramı, maddi unsurları ve imkanları, özellikle askeri kaynakları, kontrol etmek ve bunları başkalarının tercihlerini kendi istekleri doğrultusunda değiştirmek amacıyla kullanmak anlamında kullanılmaktadır.

¹² Nisan 1995 tarihinde ABD'de Rutgers Üniversitesi'nde "Geçişler, Çevreler, Tercümeler: Modern Siyasette Feminizmin Anlamı" başlıklı bir akademik konferans yapıldı. Konferansa sunulan çalışmaların iki yıl sonra "Geçişler, Çevreler, Tercümeler: Uluslararası Politikada Feminizimler" başlığıyla

---

kitaplaştırılması, feminizmin uluslararası ilişkiler disiplinindeki yerini ve konumunu göstermek açısından güzel bir örnektir. Bkz. Nixon (2001), s. 216.